Het dertiende erf van een verdwenen esdorp

Bouwhistorische verkenning Drogterweg 13 te Zuidwolde, Jim Klingers 2017

Het dertiende erf van een verdwenen esdorp

Bouwhistorische verkenning Drogterweg 13 te Zuidwolde

Jim Klingers, Wijster, april 2017

Inhoud

Voorwoord	2
Objectgegevens en colofon	3
Inleiding	4
Samenvatting	5
Bewoningsgeschiedenis	7
Tekeningen en overzichtsfoto's	10
Bouwhistorische beschrijving	12
Exterieur	12
Interieur	25
Interpretatie onderzoeksgegevens	50
Waardestelling	60
Externe waardestelling	60
Interne waardestelling	62
Aanbevelingen	65
Literatuur	65
Noten	66

Voorwoord

Drogterweg 13 is het bewijs dat tijdmachines bestaan en gemaakt zijn van hout, baksteen en riet. Ze bezitten een groene en een gele kamer…

In een rapportage over een pand waarin nog zoveel gebruikssporen uit een lang vervlogen verleden zichtbaar zijn, mag een passage over de vroegere bewoners uiteraard niet ontbreken. Maar zoals wel vaker het geval is bij boerderijen, kwam er aanvankelijk weinig boven tafel.

Daarom gaat mijn speciale dank uit naar Henk van Goor voor zijn hulp bij het zoeken naar informatie over de historische eigenaren van Drogterweg 13. Dankzij Jan Prins ben ik het nodige te weet gekomen over het gebruik van het pand in de tijd dat zijn grootouders en ooms er woonden.

Verder bedank ik Hans Ladrak, de heer De Boer (gemeentearchief De Wolden), Maarten 't Hart, Bert Steenbergen en Ronald Stenvert voor hun informatie en advies.

Ik hoop dat dit rapport ertoe zal bijdragen dat het pand de bescherming krijgt die het toekomt.

Jim Klingers,
Wijster, 30 april 2017

Objectgegevens en colofon

Adres
Drogterweg 13, 7921 RJ, Zuidwolde

Gemeente
De Wolden, Drenthe

Kadastrale gegevens
Zuidwolde, sectie Q, perceel 78

Monumentale status
Geen

Eigenaar
Fam. S. Wilkens

Oorspronkelijke functie
Boerderij

Huidige functie
Woonboerderij

Opdrachtgever
Architectenburo Van Ruth
Drift 22, 7991 AB Dwingeloo

Uitvoering
Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE Wijster
06 41373813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

Uittreksel Kadastrale Kaart — Uw referentie: drogterweg 13A

Doze kaart is noordgericht
12345 Percoelnummer
25 Huisnummer
Vastgesteide kadastrale grens
Voorlopige kadastrale grens
Administratieve kadastrale grens
Bebouwing
Overige topografie
Voor een eensluidend uittreksel. Apeldoorn, 12 december 2016
De bewaarder van het kadaster en de openbare registers

Schaal 1:2000

Kadastrale gemeente	ZUIDWOLDE
Sectie	Q
Perceel	79

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend.
De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning van het pand Drogterweg 13 te Zuidwolde kwam tot stand in april 2017 in opdracht van Architectenburo Van Ruth te Dwingeloo.

Het onderzoek vond plaats met het oog op het ontwerp voor de verbouw tot woonboerderij. Ook rees de vraag of de boerderij cultuurhistorisch gezien waardevol genoeg is om opgenomen te worden op de provinciale monumentenlijst van Drenthe.

Het pand is op hoofdonderdelen bekeken. Destructief onderzoek is niet verricht. In een enkel geval verhinderden in de weg staande spullen of een onbetrouwbare ondergrond nadere inspectie. Het fotograferen werd soms bemoeilijkt door het gebrek aan licht. Een vrij uitgebreide zoektocht ten spijt, werden van de boerderij geen historische foto's gevonden.

De boerderij verkeert door achterstallig onderhoud en jarenlange leegstand in matige tot slechte staat. Sommige onderdelen zijn door de tand des tijds zodanig aangetast dat ze in de praktijk moeilijk te behouden zullen zijn. In dit onderzoek heeft de bouwkundige staat echter geen invloed gehad op de toekenning van bouw- en cultuurhistorische waarden.

1. Recente impressie van kunstschilder Maarten 't Hart. Doorkijk naar het woongedeelte vanuit de kelder. Ook de tekening op de titelpagina is van zijn hand (afb. Art Revisited.com).

Samenvatting

Drogterweg 13 is een van drie overgebleven boerderijen van het vroegere esdorp Drogt, dat rond 1850 nog uit dertien erven bestond. Het is een boerderij van het hallehuistype met dwarsdeel en zijbaander, gebouwd in 1849 door Henrik Jans Drogt.

Groot, degelijk en modern

Naar de begrippen van die tijd was het een groot, degelijk en modern bedrijf. De veeteelt speelde een relatief belangrijke rol in de bedrijfsvoering, wat onder meer blijkt uit de grote ruimte die bestemd was voor de hooiopslag. Het pand kende aanvankelijk waarschijnlijk een dubbele bewoning en was in het bezit van twee tegenover elkaar gelegen zijbaanders, een zeldzame verschijningsvorm.

De boerderij is in bouwhistorisch opzicht uitzonderlijk goed bewaard gebleven. Doordat na pakweg 1950 geen ingrijpende moderniseringen meer hebben plaatsgevonden, is de ontwikkeling van het Zuidwest-Drentse boerenbedrijf tussen 1850 en 1950 nog zeer goed afleesbaar. De sfeer van toen is tot in de kleinste details aanwezig. De bouwkundige staat is helaas matig tot slecht.

Hoge monumentwaarde

Extern bezitten vooral het woongedeelte en het bedrijfsgedeelte tot en met de baander een hoge monumentwaarde, mede dankzij de vrijwel ongewijzigde gevels en vensterindeling. Verder naar achteren toe zijn de gevels wel gemoderniseerd. De zijgevels met hun vele mestdeurtjes, geven een typerend beeld van de omschakeling van de ouderwetse potstal naar de moderne grupstal. Vermoedelijk gebeurde dat in de jaren twintig of dertig. De grupstal werd overigens alleen aan de zuidkant ook daadwerkelijk gerealiseerd. De noordkant behield zijn potstallen.

Na de Tweede Wereldoorlog, maar mogelijk op basis van een bouwvergunning uit 1937, werd de boerderij enkele meters verlengd en voorzien van een strakke nieuwe achtergevel. Deze uitbreiding heeft weliswaar een geringe bouwhistorische waarde, maar is wel belangrijk uit oogpunt van de gebruikshistorie en typerend voor de hoofdvorm van het pand.

Voordien bezat de achtergevel aan de zuidkant vermoedelijk een krimp. Mogelijk ging het hierbij al om een aanpassing. Er zijn aanwijzingen dat de boerderij oorspronkelijk een gebint minder telde.

Zeldzaam gaaf

In de woonvertrekken zijn onder meer de bedsteden, kastruimtes, deuren, vouwblinden, haardpartijen en een unieke uitklapbare zoldertrap, allen uit de bouwtijd, nog aanwezig. Samen met het authentieke kleurgebruik geven ze het beeld van een 19de-eeuws boereninterieur dat in deze mate van gaafheid nog maar zelden voorkomt. Vrijwel volledig intact is ook de combinatie van pompstraat (met authentieke pomp), melk- of karnkamer en melkkelder met opkamer. Tot deze eenheid – het domein van de boerin – behoorde in feite ook het in 1935 gebouwde stookhok.

In het bedrijfsgedeelte zijn onder meer de lemen dors- en werkvloer, restanten van de houten tasvloer, de slietenzolder, de paardenstal met voerbak en ruif en potstallen behouden gebleven, alsook de koestal, compleet met grup, kruigang, voergang, stalpalen en hildezolder. De zijbaander met keibestrating bevat een zeer oude baanderdeur. Behouden is zelfs de poepdoos, nog in het bezit van emmer en deksel.

De gebintconstructie heeft het nodige te lijden gehad. Hier zijn ondoordacht elementen vervangen of verwijderd die zowel uit bouwhistorisch als bouwtechnisch oogpunt beter hadden kunnen blijven

zitten. Ondanks de inconsequente telmerkenreeks valt de oorspronkelijk opzet nog redelijk goed te achterhalen.

De boerderij is schilderachtig gelegen op een ruim erf aan een onverharde weg. De voorgevel is naar de glooiende Drogteres gekeerd. Rond de boerderij zijn nog diverse elementen van de traditionele Drentse erfindeling zichtbaar, zoals de drie lindes voor de voorgevel, de huisweides, het boomgaardje en de keibestratingen. Naast het pand is de grondmuur van een oude potstal zichtbaar, de houten opbouw is rond 1988 ingezakt en inmiddels vergaan.

De monumentwaarde van het pand is in zijn totaliteit hoog. Weliswaar zijn boerderijen van hetzelfde type en met een vergelijkbare leeftijd niet zeldzaam in deze regio, maar de mate van gaafheid van Drogterweg 13 is uitzonderlijk.

Bewoningsgeschiedenis

Drogt is van oorsprong een middeleeuws esgehucht, ontstaan in het Suthwalda (zuiderwoud) een bos dat zich uitstrekte over een serie opgestuwde ruggen uit de voorlaatste ijstijd. Het gebied lag als een eiland tussen uitgestrekte natte heidevelden en hoogveenmoerassen, die pas vanaf de 17de eeuw werden ontgonnen. De naam Drogt (of Drucht) laat zich dan ook gemakkelijk vertalen als 'droogte' in de betekenis van droge grond.

Over de langste stuwwal liep een belangrijke verbindingsweg tussen Drenthe en het Vechtdal. Hier vormde zich een lint van buurtschappen: Ten Arlo, Lubbinge, Steenbergen, Kerkenbosch, Schottershuizen, Linde en tenslotte Nolde. Drogt ligt met Wemmenhove en Bazuin op een kleinere rug ten westen hiervan. Nog verder naar het westen ligt Veeningen.

Kerkenbosch, het tegenwoordige Zuidwolde, groeide na 1970 sterk uit, waardoor dorp en omgeving veel van hun oorspronkelijke karakter verloren. Rondom Drogt is het glooiende essenlandschap echter nog goed bewaard gebleven. Goed is te zien dat de hogere gedeeltes van de stuwwallen zich het beste leenden voor de akkerbouw: hier liggen de essen. De nederzettingen ontstonden aan de randen.

Verdwenen dorp

Het gehucht zelf bestaat tegenwoordig uit wat verspreid liggende bebouwing, voornamelijk aan de Drogterweg en de onverharde Wemmenhoveweg *(6)*. In de eerste helft van de 19e eeuw was het karakter echter heel anders. Drogt, zo blijkt op de kadastrale minuutplan van 1832, was toen een echt esdorpje, in het bezit van een kleine brink.[1] Van de twaalf erven waaruit het bestond, zijn alleen de huidige woonboerderijen Drogterweg 15 en 17 nog over. Dat is geen gevolg van recente sloopwoede; het grootste deel van de bebouwing blijkt al tussen 1881 en 1897 te zijn verdwenen.

Ziekte der essen

De leegloop lijkt samen te hangen met de 'ziekte der Drentse essen', de verzuring van de bodem die rond 1880 ook op de Drogteres toesloeg en tot een sterke vermindering van de in Drenthe zo belangrijke roggeoogsten leidde.[2] De problemen vielen samen met de algehele malaise die tussen 1878 en 1895 in de landbouw heerste. Waarschijnlijk vertrokken de bewoners daarom naar de meer mogelijkheden biedende veen- en veldontginningen rondom. Delen van de es werden vervolgens bebost, in de hoop dat aan bosbouw meer te verdienen viel.

De vroegere betekenis van het dorpje spreekt uit het feit dat Drogt de oudste schriftelijk vermelde buurtschapsnaam is in Zuidwolde (1316). Het had zelfs een satellietnederzetting: Bazuin; de naam betekent letterlijk de buurt 'bezuiden' het oudere Drogt.[3]

3. Op de 'Kaart van de verdeling van enig boekweitveen in de marke van Drogt' uit 1796 staat het dorp met negen erven ingetekend. Op de 'kaart van de gemeente Zuidwolde' uit 1827 zijn het er twaalf (afb. Drents Archief en RCE).

4. Projectie van de huidige contouren op de kadastrale minuutplan van 1832. De achterkant staat op een perceel van Harm Klaas Koekoek, de voorkant op grond van de weduwe van Roelof Jans Drogt. Het stuk land daaronder was in handen van Wolter Harms Drogt. Alleen de smalle strook bovenin behoorde in 1832 al toe aan de broers Jan Jans en Hendrik Jans Drogt.[1] Zelfs als we bedenken dat de boerderij iets is verlengd, was het een groot bedrijf voor Drogtse begrippen

Dertiende erf

Drogterweg 13 was toevalligerwijs ook het dertiende erf van Drogt. Het pand werd gebouwd in 1849 door Hendrik Jans Drogt, vermoedelijk voor diens zoon Jan Hendriks Drogt. Het bouwjaar staat met jaartalankers in de voorgevel aangegeven *(12)*.

Hendrik Jans woonde op de nog bestaande boerderij op nummer 15. Dat hij over genoeg kapitaal beschikte voor de bouw dankte hij waarschijnlijk aan het feit dat hij in 1845 alle bezittingen erfde van zijn ongehuwde broer Jan Jans Drogt. De broers behoorden tot de rijkere boeren van Zuidwolde en bezaten behalve landbouwgrond ook stukken heide en veen en diverse boerderijen. Daaronder het Oosterhok in Drogter Opslagen, een voormalige schaapskooi die door de broers tot boerderij werd verbouwd. In Drogt woonden nog meer telgen van de familie.

Lang heeft Hendrik Jans geen plezier gehad van het nieuwe pand. Hij overleed op 8 december 1849 nadat zijn zoon Jan Hendriks hem twee dagen eerder in de dood was voorgegaan. Jan Hendriks was raadslid en de burgemeester van Zuidwolde maakte een notitie van zijn overlijden *(5)*. Waaraan vader en zoon precies overleden is onbekend. Mogelijk waren zij slachtoffer van de grote cholera epidemie die dat jaar in Nederland woedde en meer dan 23 duizend mensen het leven kostte.

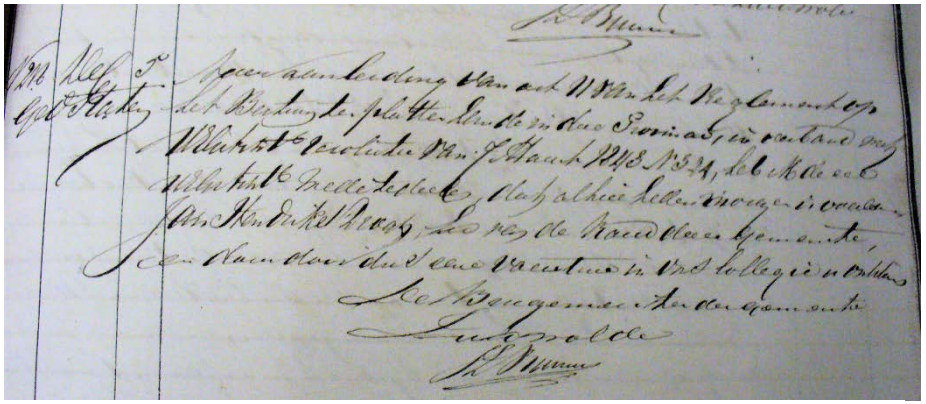

5. De burgemeester meldt dat Jan Hendriks Drogt is overleden.

Nadat in 1855 ook Hendriks weduwe Arendje Jans Nolde haar laatste adem uitblies, kwam Drogterweg 13 in handen van dochter Hillechien Hendriks Drogt en haar man Albert Jans Zantinge. Zij woonden al op een hofstede in Kerkenbosch (op de plek waar nu het bejaardenhuis Zantinghehof staat) en besloten de boerderij te verhuren.

Na hun dood erfde dochter Arendje Zantinge de boerderij. In de eerste jaren van haar huwelijk met Geert ten Kate woonde zij mogelijk op Drogterweg 13, want hun dochter Hilligje werd in 1867 in Drogt geboren. Later verhuisde het gezin naar Kerkenbosch. Vervolgens werd het pand een eeuw lang telkens verhuurd.

De eigenaren woonden ver uit de buurt. Margje ten Kate, die het pand rond 1900 erfde, zetelde met haar man Frederik Buiten in Ruinerwold. De volgende erfgename, Geesje Buiten, trouwde met Roelof Offerein uit Dieverbrug. In 1968 verkochten de erven van Geesje Buiten de boerderij aan Jan Prins en Hilligje Dolsma, die er overigens al sinds 1927 woonden.

Gebroeders Prins

Nadat Jan in 1977 overleed, ging het bezit over op zijn zoons Jan en Bertus (of Bart) Prins. De broers waren traditionele boeren, wars van vernieuwing. Aan die eigenschap is het te danken dat de boerderij in authentieke staat is 'bevroren'. De keerzijde is dat er ook decennialang nauwelijks onderhoud is gepleegd. Sinds het overlijden van Bertus Prins in 2010 staat de boerderij bovendien leeg, waardoor de staat van diverse soms zeer waardevolle onderdelen precair is geworden.

Van het oorspronkelijke gebouw uit 1849 is veel bewaard gebleven, waarschijnlijk mede dankzij het feit dat het pand altijd werd verhuurd en zodoende een prikkel tot modernisering ontbrak. Toch zijn er in de eerste helft van de 20ste eeuw wel enkele aanpassingen gedaan. Zo werd in 1935 een vergunning verleend aan Jan Prins voor de bouw van het stookhok. Twee jaar later volgde een vergunning voor de "verbouw achterhuis".

Helaas zijn de bijbehorende tekeningen en bouwvergunning in het gemeentearchief van De Wolden niet bewaard gebleven.[4] Zodoende is onduidelijk of het hier gaat om de aanpassing van de zijgevels van het bedrijfsgedeelte dan wel om de verlenging van het pand naar achteren toe met circa 4 meter. Deze verlenging, waarbij een nieuwe achtergevel werd opgetrokken, zal gezien de aanwezigheid van schokbetonnen stalraampjes ná de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden. Maar een bouwvergunning is niet bekend. Mogelijk vond de bouw illegaal plaats, of op basis van de vergunning uit 1937. Foto's die hierover duidelijkheid kunnen scheppen, zijn tijdens dit onderzoek helaas niet opgedoken.

Uit topografische kaarten blijkt dat er tussen 1850 tot circa 1988 een (pot)stal met aanbouw heeft gestaan direct ten zuiden van het pand, waarvan tot plinthoogte nog metselwerk zichtbaar is. Of het aldoor om dezelfde schuur ging, is onduidelijk. Het nu nog zichtbare metselwerk is in elk geval 20ste-eeuws. In de tijd dat de potstal nog in gebruik was herbergde deze het jongvee, in de aanbouw stonden de 'droge' koeien.

6. De Wemmenhoveweg, de oorspronkelijke bewoningsas van het dorp, vormt nu een T-kruising op de plek waar vroeger een viersprong was.

Tekeningen en overzichtsfoto's

6. Tekeningen: Architectenburo Van Ruth, Dwingeloo

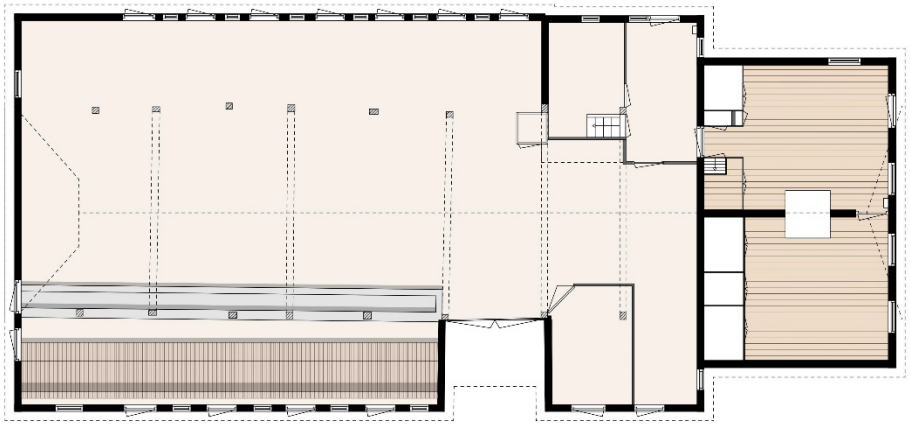

Beganegrond

aanzicht Zuidzijde

aanzicht Noordzijde

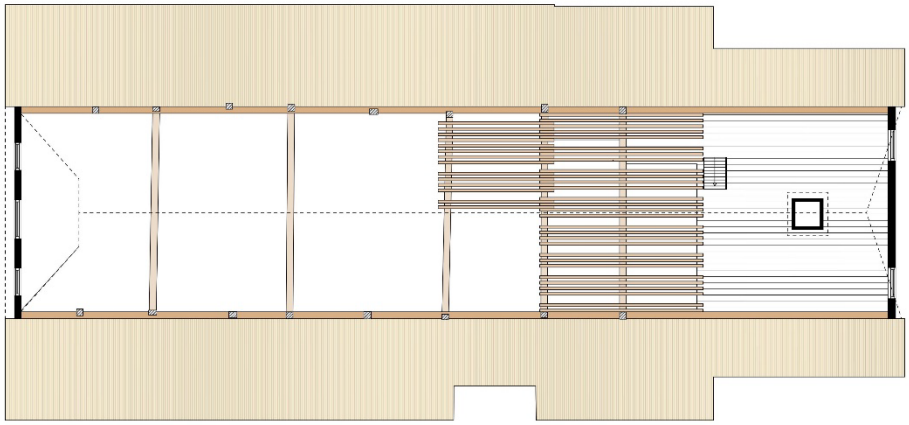

Verdieping

aanzicht Westzijde

aanzicht Oostzijde

8. Noordoost.

9. Zuidoost.

10. Zuidwest.

11. Noordwest

Bouwhistorische beschrijving

Exterieur

Drogterweg 13 is een hallehuisboerderij van het dwarsdeeltype, met een teruggeplaatste zijbaander ook wel *baanderhoek* of *underschoer* genoemd. Het bedrijfsdeel meet binnenwerks 21.65 x 12.10 meter, het voorhuis 9.40 x 6.15 meter.

Voorgevel

De voorgevel is richting de Drogteres gekeerd. Op enkele meters afstand staan drie monumentale knotlindes, die in belangrijke mate het sfeervolle beeld bepalen.

Het metselwerk is opgetrokken met een kalkmortel en donkerrode handvormstenen van het formaat 21,5/22,5 X 4.5/5 x 10,7/11,3 cm. De ienlagenmaat is 54 tot 55 cm. Het voegwerk laat een snijvoeg zien, waarbij de lintvoeg tevens werd voorzien van een *dagstreep*, getrokken met een *dagge (16)*.

De gevel is tot aan de bovenkanten van de vensters opgetrokken als steensmuur in kruisverband. Daarboven gaat de gevel verder in halfsteensverband, iets wat we vaak bij boerderijgevels aantreffen. De schuine randen van de gevel zijn aan beide kanten afgewerkt met vijf *schuine strekken* of *vlechtingen (13)*. Windveren ontbreken. Ter weerszijde van de twee zolderramen bevinden zich jaartalankers die samen het jaartal 1849 vormen, maar de middelste cijfers hangen zogezegd 'op half zeven' *(12)*. Boven de vensters op de begane grond bevinden zich *strekse bogen* of *hanekammen*. De vensters op de verdieping bezitten een enkele rollaag.

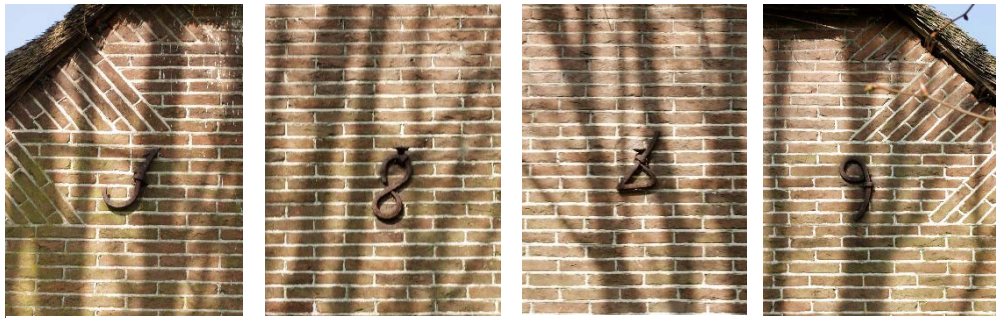

12.

13.

De gevel heeft een symmetrische vensterindeling. De begane grond heeft drie 15-ruits schuifvensters (5 x 3) met wisseldorpel en een deurvenster met bovenlicht waarin zich een 2-ruits valraam bevindt; de zolderverdieping telt twee 9-ruits schuifvensters (3 x 3) *(14 - 15)*. Geen van die schuiframen is nog operationeel. De kozijnen zijn gepend en bezitten een kwartrond- of *duivejagerprofiel*. Het rechter raamkozijn heeft nog een onderdorpel van hout; bij het linker en middelste kozijn zijn de houten dorpels vervangen door cementen exemplaren, dan wel bakstenen met een afwerklaag van cement.

Het voordeurkozijn bezit een sierlijk, met ojiefvormen geprofileerde tussendorpel of *kalf (17).* De voordeur is een opgeklampt exemplaar, maar tegen het schotwerk zijn profiellijstjes gespijkerd alsmede twee ruitvormige middenstukken in diamantvorm geschaafd. Dit wekt de indruk dat het om een paneeldeur ging.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

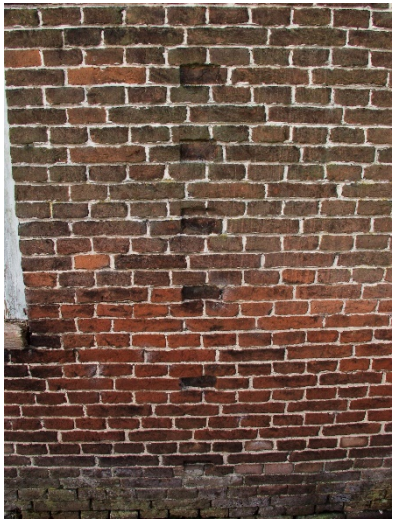

20.

Noordgevel

De noordgevel is te verdelen in de hoge zijgevel van het woongedeelte; het zijmuurtje van het lage bedrijfsgedeelte, oftewel de *uitkubbing*; de lage gevel van keuken, kelder en opkamer en zijgevel van het bedrijfsgedeelte.

Zijgevel woongedeelte

Het metselwerk is hier als in de voorgevel. De snijvoeg ontbreekt echter in deze minder representatieve gevel; lint- en stootvoegen zijn slechts in het bezit van een dagstreep. Ook is boven het venster geen hanenkam maar een simpele rollaag aangebracht. In de muur zijn een zestal ingehakte moeten zichtbaar. Ze dienden mogelijk voor een hek of een rek *(20)*.

Het raamvenster is gelijk aan de vensters onderin de voorgevel. Het bezit nog zijn houten onderdorpel *(19)*. Het geveleind wordt afgesloten met een windveer en een rietrol of *wiep (21)*.

21.

Uitkubbing

Het metselwerk in dit kleine stukje gevel komt overeen met dat van de voor- en zijgevel. De schuine zijde telt vier vlechtingen.

Zowel onder als boven het 4-ruits venster is een rollaag aangebracht. Het venster is in het bezit van een gepend kozijn en een draairaam. Het heeft als enige raam zijn luikje met smeedijzeren gehengen behouden.

22.

23.

24

Zijgevel melkkamer/ kelder/ opkamer

Het metselwerk is als voorgaand. De gevel loopt vanaf het lage bedrijfsgedeelte met enkele stenen omhoog *(24)*. Dat geeft juist genoeg hoogte voor het deurvenster, voorzien van een simpele opgeklampte deur en een 4-ruits zijraam. Een volwaardig kozijn is er niet; de stijlen van de deur zijn direct onder de muurplaat gezet. Het raamkozijntje is aan één kant gepend. Het heeft een rollaag aan de onderzijde. Rechts onderin de gevel is een langgerekt keldervenster geplaatst, voorzien van een gepend kozijn, een 3-ruits raam en een horizontaal aangebracht diefijzer. Verticale diefijzertjes die het ooit bezat, zijn bijna geheel weggeroest *(25)*. Aan de gaten en restanten van duimen is te zien dat er ooit luikjes waren. Zowel onder als boven het venster is een rollaag aangebracht.

Erboven bevindt zich een tweede raamvenstertje met een gepend kozijntje en een 4-ruits raam dat er los naast ligt. Het correspondeert met de achterliggende opkamer. De resten van kruishengen laten zien dat het ooit een luikje bezat. Het venstertje staat bijna los in de gevel, het metselwerk in de dagkanten is rommelig afgewerkt en een rollaag onder de dorpel ontbreekt. Dit verraadt dat het pas naderhand is geplaatst. Tussen beide vensters bevindt zich een muuranker dat de balk van de opkamervloer op z'n plek houdt.

Rechtsonder is nog een restant aanwezig van de pleisterlaag die de voet van de noordgevel tegen vocht moest beschermen.

25. Deze diefijzers houden geen inbreker meer tegen…

Zijgevel bedrijfsgedeelte

Op de grens van opkamer/ kelder en bedrijfsgedeelte is te zien dat het metselwerk van oude handvormstenen een hoek naar binnen maakt om verder te gaan als binnenmuur *(29)*. Tegen deze oude muur werd de lage zijmuur van het stalgedeelte aangezet. Deze is opgetrokken in kruisverband met een cementspecie en een lichte vroeg 20ste-eeuwse machinale vormbaksteen in waalformaat (hier 21 x 9.5 x 5 cm). De tienlagenmaat bedraagt circa 65 cm.

Van een doorlopende gevel is geen sprake: zowat om de meter is een mestdeurtje aangebracht – er zijn er in totaal zeven *(26)*. Ze hebben geen volledig kozijn; de stijlen zijn direct onder de muurplaat geplaatst. Als drempel dient een rollaag, De deurtjes bestaan uit smalle planken met halfhouts profiel. Ze bezitten nog grotendeels hun originele sluitingen, bestaande uit een smeedijzeren kram en een houten pin *(28)*. Duimen en hengen zijn van smeedijzer (*27)*. Alleen bij het zevende en laatste deurtje zijn ze van plaatijzer.

In de tussenliggende muurvlakken zijn getoogde 3-ruits gietijzeren tuimelstalraampjes aangebracht *(30)*. De laatste meters van de zijgevel zijn in kruisverband opgetrokken in een gelige, sterk bezande vormbaksteen. Dit deel hoort tot dezelfde fase als de achtergevel. De gevel wordt afgesloten met een windveer.

26.

27.

28.

29.

30.

Achtergevel

De achtergevel is opgetrokken uit dezelfde machinale baksteen als het aangrenzende deel van de noord- en zuidgevel. Er is hier evenwel een halfsteensverband gehanteerd. Anders dan men van een machinale steen zou verwachten variëren de afmetingen sterk: 21/21,5 x 10/ 10,2 x 4,5/ 5,2 cm. bij een tienlagenmaat van 64 tot 65,5 cm. Binnen is tegen de gevel een halfsteensmuur aangeklampt van hergebruikte handvormstenen *(33)*.

De gevel is vrij spaarzaam van openingen voorzien. Op begane grondniveau zien we links een 2-ruits stalraampje van schokbeton *(32)* en rechts twee dicht bijeen gelegen smalle opgeklampte staldeuren met schotwerk zonder profielen *(31)*. Ze corresponderen met de achtergelegen koestal (rechts) en voergang (links).

Bovenin de gevel bevindt zich een venster met naar buiten slaande hooiluiken, een soort hooilaaddeurtje eigenlijk. Het wordt geflankeerd door twee schokbetonnen stalraampjes. Luiken en deuren hebben machinaal vervaardigde gehengen van plaatstaal.

De gevel wordt beëindigd door windveren.

Zuidgevel

De zuidgevel is te verdelen in lage gevel van het bedrijfsgedeelte, de baander, de lage gevel ter hoogte van de paardenstal en pompstraat, de uitkubbing en de zuidgevel van het woongedeelte.

Zijgevel bedrijfsgedeelte

De zuidgevel is ter hoogte van het bedrijfsgedeelte een fractie hoger opgemetseld dan de noordgevel. De mestdeuren staan iets verder uiteen.

31.

32.

33. De strakke achtergevel blijkt aan de binnenkant te zijn opgetrokken van hergebruikte 19de-eeuwse handvormstenen.

34.

35.

36.

37.

Het metselwerk van de eerste meters behoort weer tot dezelfde fase als de achtergevel en bezit eveneens een betonnen stalraam. De muurdikte is nu weer steens. Rechts van het eerste mestdeurtje valt een bouwnaad waar te nemen en wordt het metselwerk anders.

De eerste negen zichtbare lagen zijn opgetrokken met een cementmortel in een paarsrode machinale waalsteen. Daarboven zijn met dezelfde mortel 19de-eeuwse handvormstenen hergebruikt. In de muurvlakken tussen de mestdeurtjes bevinden zich net als aan de noordkant gietijzeren stalraampjes, maar deze zijn rechthoekig met vier in plaats van drie ruitjes *(35)*. Boven is een rollaag aangebracht en onder een bakstenen lekdorpel.

Anders dan aan de noordzijde hebben de vensters wel een volledig kozijn, met een betonnen onderdorpel. De deurtjes hebben schotwerk van vellingdelen en duimen en gehengen van plaatstaal *(36)*. Ze worden gesloten met houten werveltjes *(37)*. De gevel wordt beëindigd door een windveer.

38.

39.

Baander

Via de in de gevel teruggeplaatste baander werden wagens met hooi en oogst naar binnen gereden. Ook de paarden gingen hier naar binnen. Vandaar dat het grondvlak aansluitend op het erf is bestraat met veldkeien.

De gevelvlakken zijn weer van dezelfde handvormstenen opgetrokken als vrijwel de gehele voorste helft van het pand *(40)*, al heeft men het hier wat minder nauw genomen met de voegdikte, waardoor de tienlagenmaat tussen de 56 en 60 cm. uitkomt. Het rechtervlak is naderhand opnieuw ingevoegd met een cementhoudende mortel. Bij beide gevelvlakken bestaat het bovenste deel uit horizontaal gepotdekselde planken (vermoedelijk lariks). In het linkerdeel zit een kleine opening voor de /lichttoetreding tot de achterliggende hildezolder. Het met oude deuren overdekte gat in de zoldering van de onderschoer maakte het mogelijk direct vanaf de wagen spullen op de hildezolder te brengen.

De baanderdeur is middels forse smeedijzeren duimen en gehengen opgehangen aan de stijlen van het tweede en derde gebint. Daartussen is bovenlangs een dorpel gezet. Onder bevindt zich een gemetselde drempel. De verdeling is in drieën. Het rechterdeel bezit een 4-ruits raampje en een dichtgezet kippenluikje. Het opgeklampte schotwerk bestaat uit iets geschrankte, ongelijke delen. De dwarsklampen en spiegelklapen aan de binnenzijde zijn van een profiel voorzien. Binnen valt ook nog de originele houten vergrendeling te aanschouwen *(41)*.

40.

41.

42.

Paardenstal / pompstraat

Behoudens wat herstelwerk met machinaal vervaardigde stenen in de onderste lagen, is het metselwerk hier gelijk aan dat van de baandergevelvlakken. Sommige delen zijn met een cementhoudende mortel opnieuw ingevoegd.

Het mestdeurtje van de paardenstal komt qua breedte van de planken overeen met de mestdeurtjes elders en heeft plaatijzeren gehengen. Het bezit een unieke vergrendeling, vervaardigd van onder meer een houten stammetje en een hoefijzer *(43)*.

De naastgelegen deur die toegang geeft tot de pompstraat – feitelijk de hoofdentree – valt vooral op door zijn grote eenvoud: vijf opgeklampte planken, dat is alles.

43.

44.

45.

46.

Uitkubbing

Dit stukje muur was het spiegelbeeld van de uitkubbing aan de noordgevel. Net als aan de noordkant is ook hier een venster aangebracht met een gepend kozijn en een 4-ruits draairaam. Het heeft boven en onder rollagen en een onderdorpel van cement. Aan de duimen is te zien dat het net als zijn evenbeeld aan de noordkant een luikje heeft gehad.

Het metselwerk rondom is amateuristisch 'hersteld' waarbij kieren tussen raam en muur met cementmortel werden dichtgesmeerd. De vlechtingen terugbrengen was blijkbaar te moeilijk en werd achterwege gelaten *(44)*.

Zijgevel woongedeelte

Dit is een blinde muur, opgetrokken uit dezelfde steen als de voorgevel met het formaat 21,5/22,5 X 4.5/5 x 10,7/11,3 cm. De voeg heeft een dagstreep. Ongeveer een meter uit de hoek is een voormalige deuropening dichtgemetseld met een bezande vormbaksteen van het formaat 20,5 x 9,5/10 x 5,2 cm. *(46).* De gevel wordt beëindigd door een ongeverfde windveer.

47.

48.

Dak

Het pand bezit een rieten schilddak, dat aan de voor- en achtergevel is *afgewolfd(47)*. Aan de achterkant prijkt in de nok van het *wolfseind* een driehoekig raam annex *oelebord*, dat op zijn beurt bestaat uit een viertal driehoeksruitjes, waarvan er één geen glas bezit om de uil door te laten *(48)*.

In de grote dakvlakken bevinden zich enkele gietijzeren dakraampjes.

Boven het dak steekt de schoorsteen uit, die in het bezit is van twee rookkanalen. Een uitgekraagde bakstenen rand beschermede de dakbedekking (stro, later pas riet) tegen inwateren *(49)*.

49.

50.

Stookhok

Het stookhok of bakhuis ligt op ruim 3 meter afstand van de noordelijke zijgevel recht tegenover de keukenbuitendeur. Het heeft afmetingen van 4.20 x 2.65 meter. Het bouwwerkje, waarin hoofdzakelijk veevoer werd bereid, werd in of kort na 1935 opgetrokken. Daarbij zijn grotendeels machinale stenen van het formaat 21,5 x 10,5 x 5,5 cm gebruikt in halfsteensverband (tienlagenmaat 66 cm). Toen die stenen op waren, ging men verder met hergebruikte handvormstenen van het bekende formaat. De schoorsteen werd weer van vormbakstenen gemetseld.

De zijgevels zijn in het bezit van een 6-ruits gietijzeren tuimelraam met een rollaag onder en een ontlastingsboog boven. De voorkant heeft een houten topgeveltje, bestaande uit verticale planken die zijn behandeld met carbolineum *(51*). Ook de eenvoudige klampdeur met klinkstel en de windveren werden daarmee ingesmeerd *(52)*. De windveren aan de achterzijde zijn wit geschilderd. Het dak is gedekt met banen van rode en blauwe holle dakpannen (foutief ook wel *oudhollandse* pannen genoemd).

Binnen is een kleine, taps toelopende schoorsteen gemetseld. Deze rust op eikenhouten sloffen, die op een eiken trekbalk en in de achtermuur zijn opgelegd.

51.

52.

53.

Funderingen potstal

Op enige afstand van het hoofdgebouw, evenwijdig aan de zuidgevel, is de grondmuur van een oude potstal zichtbaar *(53)*. De houten, rietgedekte opbouw met afmetingen van 7 x 11,4 meter is rond 1988 ingezakt. De restanten bleven jarenlang liggen, maar zijn inmiddels vergaan. In het nog altijd dieper gelegen bassin van de voormalige potstal groeien al aardig opgeschoten boompjes.

Uitsparingen op de hoeken van de grondmuur geven aan waar de voormalige hoekstijlen zaten *(54)*. Kleinere gaten ertussenin markeren de overige verticale verbindingen. Aan de noord en zuidkant wijzen brede uitsparingen de plaats van de staldeuren aan. De muurtjes zijn opgetrokken met een cementmortel en met een rollaag afgedekt. Het hoger gelegen stuk aan de oostzijde was het schuurgedeelte waar volgens Jan Prins de ‘droge’ koeien werden gestald. Vaak diende zo’n aanbouw ook als turfschuur.

54. Geen afgebrokkeld stuk, maar de uitsparing voor een hoekstijl.

Interieur

Indeling

Het woongedeelte is verdeeld in twee kamers, de ‘groene-’ en de ‘gele kamer’. Hierboven bevindt zich de *zaadzolder*, die bereikbaar is via een in de bedstedewand ingebouwd trap of een ladder vanuit de deel.

Het bedrijfsgedeelte komt men binnen via de *pompstraat,* waar ook nu nog de waterpomp staat. In het verlengde van de pompstraat is een ruimte afgeschoten voor de melkkamer of karnkamer. Daartegenover bevindt zich de melkkelder met de bovengelegen opkamer.

Direct links van de pompstraat, in de zuidelijke zijbeuk of *kubbing* bevindt zich de paardenstal. De kubbing wordt vervolgens onderbroken door de inham van de baander. Daarnaast vinden we de koestal, voorzien van een grup, voergang en een bovenliggende *hildezolder*. In de tegenovergelegen noordelijke zijbeuk bevinden zich potstallen met restanten van een hildezolder.

De middenbeuk omvat de *deel* die diende als dors- en werkvloer en als tasruimte. Boven het eerste en tweede gebintvak en de helft van het derde gebintvak ligt een *slietenzolder* bedoeld voor de oogstopslag.

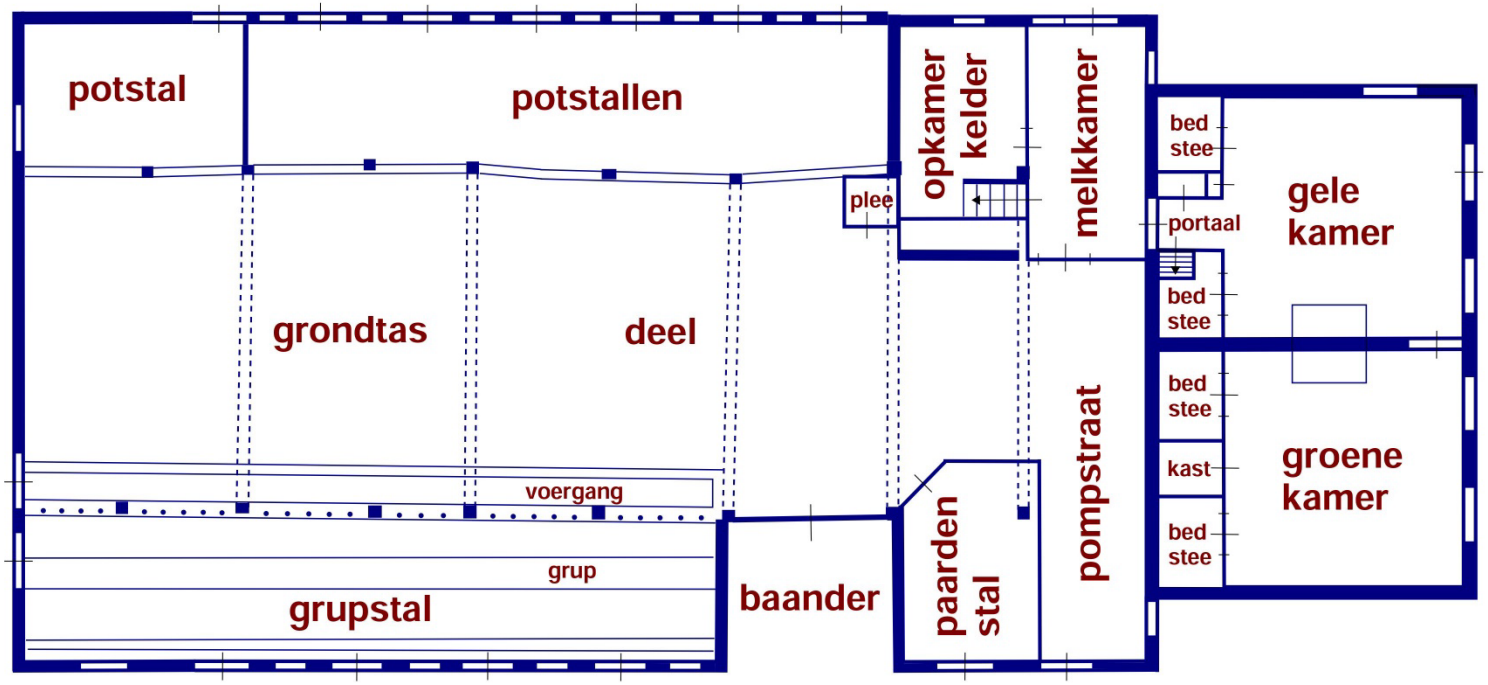

Woongedeelte

Het woongedeelte is toegankelijk via de deur in de melkkamer. Het is ook mogelijk de voordeur te gebruiken. Destijds werd deze alleen gebruikt in de zomer en op zon- en feestdagen. In beide gevallen kom je uit in de gele kamer. Dit was de woonkamer. Alle raam- en deurvensters alsook de beschotwand zijn honinggeel geverfd. Ook het behang heeft die kleur.

De gele kamer wordt door een bakstenen muur gescheiden van de groene kamer. Tegenwoordig is de daarin aanwezige deur de enige manier om deze 'zondagse kamer' te bereiken. De eigen buitendeur die er ooit was, werd al lang geleden dichtgemetseld *(46)*.

De kamers zijn in veel opzichten elkaars spiegelbeeld. De beschotwand bevindt zich aan dezelfde kant en telt twee vergelijkbare bedstedes. Ook de haardplaatsen zijn tegenover elkaar geplaatst. Beide bezitten een ossenbloedrode houten vloer en dito plinten.

De vier trekbalken van de zolderconstructie overspanen beide ruimtes. Ze hebben een dikte van 19,5 x 15 cm. en steunen met een hart-op-hart afstand van ongeveer 1.10 meter op de tussenmuur en de zijgevels. Een opmerkelijk verschil is er in de zoldering van beide ruimtes. In de groene kamer bestaat die uit gelijkmatige delen van 20 cm breedte. Boven de gele kamer liggen echter ongelijke delen met breedtes tot bijna 50 cm.

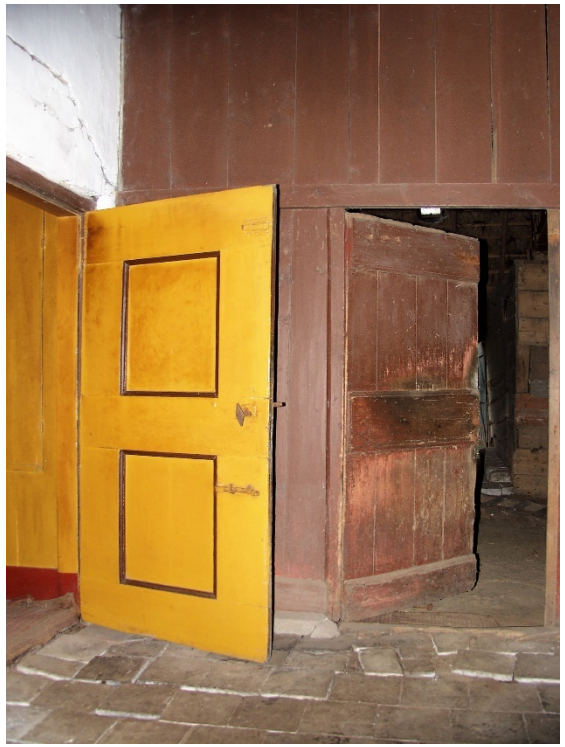

55. Toegangsdeur tot woongedeelte.

56. Klinkstel van toegangsdeur woongedeelte.

57. Het kruisgeheng vervangt een ouder smeedijzeren exemplaar.

58. Zeer brede delen van plafond gele kamer.

Gele kamer

De entree tot de gele kamer bezit een gepend kozijn voorzien van een duivejagersprofiel. Daaraan is met plaatstalen kruishengen, een deur met spiegelklampen opgehangen. De deur heeft een karakteristiek klinkstel *(56)*. Het schotwerk is aan de kant van de melkkamer ossenbloedrood geverfd. De binnenzijde is honinggeel, terwijl de profielrandjes van de dwars- en spiegelklampen zijn geaccentueerd met een bruin randje *(55)*.

Direct achter de deur bevindt zich eerst een portaaltje dat in het midden van de bedstede annex kastenwand is uitgespaard *(59)*. In het portaaltje, dat een sierlijk getoogde bovenkant heeft, zien we links en rechts twee deurtjes met werveltjes en een rond vingergat. Achter het deurtje links zit een kastje. Het is van binnen zwart geverfd. Het rechter deurtje bestaat uit een tweedelige vouwconstructie. Erachter bevindt zich een smalle, zwartgeverfde vouwtrap die naar de zolder leidt. Wanneer het onderste deel wordt uitgeklapt, kun je naar boven klauteren *(61-64)*. Links in de smalle opgang zit een trapleuning. Zo er nog een luik aanwezig is, was daar tijdens het onderzoek geen beweging in te krijgen.

De bedstedewand beslaat de hele westwand van de kamer. De twee bedsteden zijn ook binnenwerks nog intact, inclusief de uitschuifbare beddenplanken *(66)*. Deze maakten het verschonen gemakkelijk en voorkwamen dat beddengoed naar buiten hing. Onder de bedstedes bevinden zich iets verdiepte ruimtes. Soms sliepen daar kleine kinderen. Hier lijken ze eerder in gebruik te zijn geweest als opslagplaats, bijvoorbeeld van aardappelen.

61.

62.

63.

64.

65.

Eén van de bergruimtes heeft een planken vloertje, bij de andere ligt een bestrating.

De bedstededeurtjes zijn op karakteristieke wijze beschilderd met bruine biesjes met ingezwenkte hoeken. Dit moest de suggestie wekken dat we hier met een paneeldeurtjes te maken hebben, wat van een afstandje aardig lukt *(59)*. De deurtjes zijn aan de binnenzijde diep donkergroen geverfd. Ze bezitten deurknoppen voorzien van werveltjes. In de rechterbedstede geeft een spieraampje zicht op de melkkamer.

De buitendeur vertoont veel overeenkomsten met de entreedeur. Ook hier zijn de geprofileerde randen van de klampen benadrukt met bruine verf. In de spiegels zijn bovendien bruine biesjes met ingezwenkte hoeken aangebracht. De deur bezit karakteristiek hang en sluitwerk.

De deur in de scheidingsmuur tussen beide kamers heeft eenzelfde voorkomen. Ook hier zijn de geprofileerde randen van de klampen benadrukt met bruine verf. Net als de bedstededeuren hebben ze in de spiegels bovendien biesjes met ingezwenkte hoeken. Het schotwerk aan de achterkant is in de lijn der verwachting groen geverfd en heeft blauwe biesjes *(76)* .

De raamvensters bezitten een smalle vensterbank en vouwblinden *(69)*. In gesloten toestand kunnen ze door middel van een sluitboom en een deuvel op hun plek worden gehouden.

Tegen de scheidingsmuur is een vuurplaats met schouw geplaatst *(72)*. De gemetselde schouwboezem heeft een zwartgeverfde houten kroonlijst met boven het fries een geblokt reliëfje *(74)*. De schouw wordt gedragen door twee zwartgeverfde houten pilasters met een miniem profieltje. Elk heeft een koperen knop om haardattributen aan op te hangen. De achterwand bezit een onversierde ijzeren haardplaat, met daarboven drie rijen mangaankleurige bloempottegels *(75)*. Op de vloer is een houten verhoging aangebracht.

Rechts van de haardplaats kan je men door een spieraampje naar de andere kamer kijken *(72)*. Rondom zijn in de gele kamer houten regels langs de wanden aangebracht. Ze zijn bruin geverfd. De houten lambrisering die men hierbij zou verwachten, ontbreekt. Aan de noordgevel is bij een loslatend stuk behang te zien dat het muuroppervlak onder de lijst zwart geteerd is.

In een hoek van de kamer, bij de tussendeur, zit een vintage meterkast. Op enkele plaatsen zijn nog bakelieten lichtschakelaars aanwezig *(71)*.

De zoldering is diep donkergroen geverfd.

66.

67.

68.

69.

70.

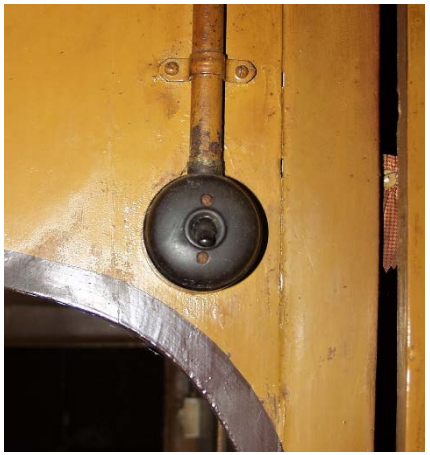

71.

72.

73.

74.

75.

76.

Groene kamer

In de groene kamer zijn raamvensters, deurvenster en beschotwanden lichtgroen geverfd. Ook het plafond heeft die kleur maar in een iets andere schakering. Alleen de sluitlatten van de bedstededeurtjes en de profielrand van de bovengelegen zolderbalk zijn met blauw geaccentueerd. Ook de binnenkanten van de bedstededeurtjes zijn diep donkerblauw geverfd. De wanden zijn wit behangen en daaronder gepleisterd.

Op de plek in de beschotwand waar in de gele kamer het portaal zit, is hier een kastruimte gemaakt *(79)*. In deze kast en de rechter bedstede bevinden zich spieraampjes met zicht op de deel *(81)*. De kast heeft een planken vloer; de ruimtes onderin de bedstedes zijn bestraat *(82)*.

Anders dan in de gele kamer, hebben de vouwblinden bovenin elk segment een ajour gezaagd hartje *(80, 83)*.

De haardpartij vertoont grote overeenkomsten met die in de gele kamer maar is uitbundiger verfraaid *(84)*. De schouwmantel heeft basementen en consoles, de kroonlijst kreeg een gewelfde vorm. Het fries laat een ondiep snijpatroon zien van rechthoekige en ruitvormige figuren *(85)*. Het geheel is beschilderd in een marmerimitatie. De haardplaat en bloempottegels zijn bedekt door een laag grijze verf met roetsporen *(86)*.

77.

78.

79.

80. Vouwblinden in gesloten toestand.

81.

82. Ruimte onder bedstee.

83.

84.

85.

86. De medaillons van de bloempottegels schemeren door de grijze verf heen.

Zolder

Vanaf de deel is de zolder via een houten ladder bereikbaar. Het is een onverdeelde ruimte met twee 9-schuits schuifraamvensters. Dat de ramen een keer zijn vernieuwd, blijkt uit de halfvergane voorgangers die ernaast staan.

De grote schoorsteen in het midden van de ruimte correspondeert met de haarden in de gele en groene kamer. Hij is taps toelopend opgemetseld uit stenen van 19 x 9 x 4 cm. en staat op eikenhouten sloffen die op de onderliggende balklaag rusten *(88)*.

Bij het zoldergedeelte boven mekkamer en opkamer is te zien dat op de gebintplaat aan de noordzijde in sierlijke witte letters 'AS' is geschreven *(87)*.

87.

88.

Bedrijfsgedeelte

Brandmuur en pompstraat

Het woongedeelte is van het bedrijfsgedeelte afgescheiden door een brandmuur. Deze is niet achteraf aangebracht, zoals vaak het geval is bij oudere Drentse boerderijen, maar werd direct bij de bouw gerealiseerd.

Aan het ongepleisterde deel aan de bedrijfskant is zorgvuldig metselwerk zichtbaar in kruisverband en met een iets holle voeg *(89)*. De handvormstenen zijn gelijk aan die van de buitenmuren..

De muur sluit aan op de uitkubbing. Dat deel is met het aansluitende stuk zijmuur wel van een pleisterlaag voorzien. Deze is boven witgekalkt en tot vensterhoogte zwart geteerd *(90)*. Aan de andere kant, in de melkkamer, is de brandmuur op soortgelijke wijze behandeld, net als de aansluitende stukken muur.

De muur telt een drietal nagenoeg vierkante spieraampjes *(91)*. Ze waren bedoeld om vanuit de bedstee de achterliggende ruimtes in de gaten te kunnen houden, en dienden tevens om de pompstraat en melkruimte van licht te kunnen voorzien zonder risico dat de lantaarn werd omgestoten.

De pompstraat doet zijn naam eer aan met de antieke pomp *(92, 94)*. Deze voorzag mens en dier van water. Ook werden hier de melkemmers – later melkbussen – schoongemaakt. Het koperen pomplichaam is aan een gekromde eikenhouten paal bevestigd. Bovenin de paal zit een uitsparing met een smeedijzeren as voor de houten zwengel.

Het eerste deel van de pompstraat is bestraat met moderne betonklinkers *(92)*. Mogelijk bevindt zich hieronder een oudere bestrating. In het tweede deel is de ondergrond van leem.

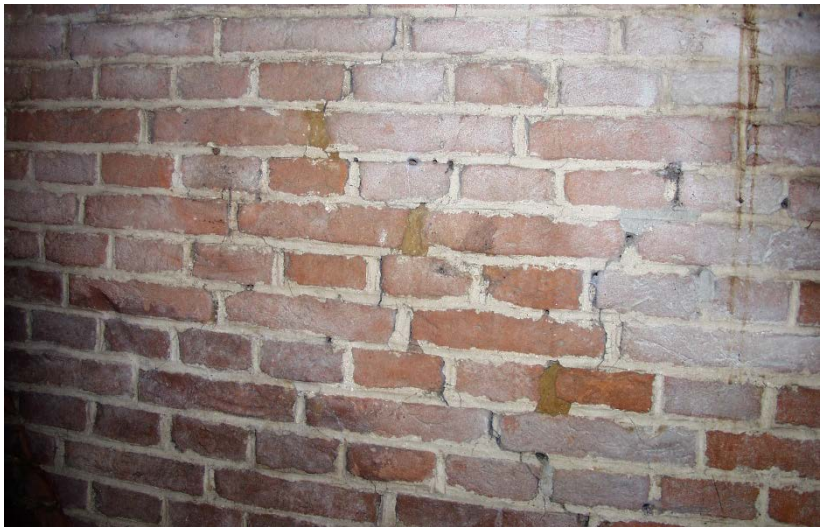

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

Melkkamer

In de melkkamer werden oorspronkelijk alle handelingen verricht die te maken hadden met de verwerking van de melk tot boter (karnen) of kaas. Ongetwijfeld vonden er ook andere vormen van voedselbereiding plaats. De boter en rijpende kazen werden – afhankelijk van de temperatuur die daarbij gewenst was – in de kelder of opkamer gelegd. Daar stond ook de andere levensvoorraad, zoals gezouten of ingemaakte groenten. In de periode na de oorlog werd de ruimtes hier overigens al niet meer voor gebruikt. De melkkamer fungeerde als achterkamer van het woonvertrek en de opkamer diende als slaapkamertje.

Een opgeklampte deur met geprofileerde dwarsklampen geeft toegang tot de melkkamer *(95)*. De deur is in het bezit van een fraai klinkstel *(96)*. De vloer van de ruimte is gelegd in zwarte of 'blauwe' estriken. Behalve de brandmuur zijn ook de overige muren - voor zover niet van hout - witgekalkt met een geteerde band onderin *(97, 98)*. De blauwe kleur (ultramarijn) die hier en daar door de witte laag schemert, laat zien dat er soms blauwsel aan de kalkverf werd toegevoegd *(99)*. Al het houtwerk en ook de houten zoldering is in ossenbloedrood geschilderd.

Een sterk gehavende deur met geprofileerde dwars- en spiegelklampen en nog één smeedijzeren geheng voert naar buiten, waar het stookhok staat *(98)*.

In de linkerwand zien we een lage, eenvoudige opgeklampte kelderdeur met pal daarnaast een iets forsere klampdeur die via een verdwenen trappetje toegang geeft tot de opkamer. De bovenkant van deze deur loopt doelbewust iets scheef. De wandbeschot zelf bestaat uit enigszins geschrankte delen van ongelijke breedte.

96.

97.

98

99. Blauwsel Schijnt door de witkalk heen.

100.

opkamer

De opkamer is een kleine ruimte boven de kelder. Het trappetje dat er toegang toe gaf, is verdwenen *(101)*. De vloer bestaat uit kale houten vloerdelen van verschillende breedte en steunt op de onderliggende keldermuur en de kelderzolderbalk. Links om de hoek zijn staander en korbeel van het eerste gebint zichtbaar, ossenbloedrood geverfd *(102)*. Aan de beschotwand links bevindt zich een plank. De zoldering bestaat uit delen van ongelijke breedte *(103)*.

101.

102.

103.

104.

Kelder

De keldertrap bestaat uit een viertal gemetselde treden *(106)*. Voor het eerst treffen we hier een handvormsteen aan met afwijkende maten, namelijk 22,5/ 23 x 11,5 x 5 cm. Aan de slijtage is te zien dat de trap intensief gebruikt werd. De keldervloer bestaat uit rode estriken *(107)*. De muren zijn gepleisterd.

De keldermuren zijn ter hoogte va de fundering iets verbreed. In de lengterichting van de zoldering loopt een gekantrechte eiken balk waar de vloer van de opkamer op rust.

105.

106.

107.

108.

Paardenstal

De nonchalant gespijkerde linkerzijwand van de pompstraat, bestaande uit planken en schaaldelen *(93)*, maakt deel uit van de paardenstal. De wat scheefgezakte houten voorkant bevat twee kleppen voor de achterliggende houten voerbak of *krubbe (108)*. Aan de andere zijde van deze constructie bevindt zich een hooiruif *(109)*.

Het scheve toegangsdeurtje tot de stal is overhoeks geplaatst zodat het paard vanuit de baanderdeur gemakkelijk de draai kon maken. De stalvloer is – voor zover na te gaan – onverhard, zoals een potstal.

109.

Deel

In de deel is de voormalige dors- en werkvloer van leem. De laatste drie of vier gebintvakken waren in gebruik als *grondtas (111)*. Hier lagen houten stammen – waarvan restanten nog zichtbaar zijn – waarop het hooi tot grote hoogte werd opgetast. Of zich onder de stammen nog een gave leemvloer bevindt, kon niet worden gecontroleerd.

Langs de hoger gelegen cementen voergang – die mogelijk een oudere variant bedekt – is deels nog een verharding van veldkeien zichtbaar.

Aan het einde van deel en pompstraat is met een houten beschotwand van verticale planken het gedeelte afgeschoten waarachter zich de melk- of karnkamer, kelder en de opkamer bevinden *(112)*. Hier vinden we ook een soort werktafel die op de lage keldermuur is aangebracht. In het muurtje is de kop van de opgelegde kelderzolderbalk zichtbaar. Aan de iets naar achteren geplaatste beschotwand van de bovengelegen opkamer hing vanouds het paardentuig. Naast de werktafel, in een hoek van de beschotwand, bevindt zich een glazen constructie die was bedoeld voor een lantaarn.

De scheidingsmuur tussen kelder/opkamer en het noordelijke stalgedeelte is bijna geheel van steen. In deze muur is nog een vlechting te zien. Alleen het voorste deel na de gebintstaander is weer grotendeels van hout. Hier bevindt zich het kleinste kamertje, grotendeels gemaakt van hergebruikte Bruynzeeldeuren. Het is uitgerust met een ouderwetse poepdoos, compleet met emmer en deksel *(113, 114)*.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

Grupstal

In de zuidelijke kubbing bevindt zich een vrijwel gave koestraat met een gemetselde grup en kruigang *(115)*. Op de bodem van de grup zijn veldkeitjes gebruikt, waarvan het opgebrachte cementlaagje inmiddels grotendeels verdwenen is *(117)*. Ter hoogte van het laatste gebint is een restant van een oude zijmuur in het geheel opgenomen *(136)*. Het daarachter gelegen deel van de koestraat hoort bij de 20ste-eeuwse uitbreiding.

De stalpalen, waaraan de koeien met touwen of riemen werden aangebonden, zijn vrijwel allemaal nog aanwezig *(116)*. Aan de onderkant steken ze in een gat in de cementen voergang, aan de bovenkant zijn ze met een kram en een houten pen bevestigd aan de *ree*, de balk die bovenlangs loopt en waar de koestraat gelegen hildezolder op rust *(118)*. Hier werd het hooi voor direct gebruik opgeslagen, alsook zaken als turf, brandhout en gereedschap.

116.

117 Grup met keitjesbodem.

118. Hildezolder.

Potstal

In de grupstal stond het melkvee, in de tegenovergelegen potstallen het jongvee en enkele varkens. Daar werd de mest niet afgevoerd, zoals bij de grupstal, maar men bedekte de uitwerpselen telkens met een laagje stro, heideplaggen of ander organisch materiaal. De dieren kwamen zo steeds iets hoger te staan. Daarom lagen de bodems van de potstallen diep, wat vooral bij het linkergedeelte uitstekend te zien is *(119)*. Als de potstal verzadigd was werd de stal in een keer uitgemest, het leverde uitstekende bemesting op.

De potstallen zijn nog geheel aanwezig, inclusief enkele houten afscheidingen. Door de diepe ligging is te zien dat de staanders vier, zes, zeven en mogelijk oorspronkelijk ook acht op veldkeien rusten.

Boven de potstallen bevond zich een wat provisorische hildezolder, waarvan nog restanten aanwezig zijn.

119. Potstal

Constructie

Gebintconstructie

De gebintconstructie is een weinig homogeen geheel, waar duidelijk het nodige aan is versleuteld. Verderop zal een poging worden gedaan de oorzaken hiervan te achterhalen. Hier volgt allereerst een beschrijving. In principe hebben we te maken met een ankerbalkconstructie. De 'gebinten' vier, zes en acht missen echter een ankerbalk (of *ligger*) alsmede de diagonale verbindingen, de *korbelen*. Bij nummer vier zijn is dit alles weggezaagd, bij zes en acht zijn er geen aanwijzingen dat ze er ooit zijn geweest. Feitelijk zijn dit dus geen gebinten, maar enkel stijlen *(121)*.

De liggers van gebinten twee en vijf zijn van eiken, waarbij de laatste een fraaie gaffelvormige beëindiging heeft, die een korbeel overbodig maakt *(120)*. Dat de boer toch niet helemaal zeker was van deze constructie bewijst de later aangebrachte omgekeerde schoor. De overige liggers zijn gemaakt van grenen balken. Onder de ligger van het eerste gebint is een zware stalen profielbalk bevestigd *(143)*.

Ook in de stijlen (of staanders) is veel variatie. Niet zozeer in het materiaal – ze zijn allemaal van eikenhout – maar wel in de afmetingen en vooral de afwerking. Ten behoeve van de verankering aan de bovenlangs lopende gebintplaat, hebben de stijlen doorgaans schoren, ook wel *jaagbanden* genoemd. De staanders drie en vijf aan de zuidkant bezitten een zeer grote jaagband, de beide staanders van gebint zeven hebben zowel een middelgrote als een kleine jaagband. Bij de 'gebinten' vier, zes en acht ontbreken ze bij beide staanders geheel – maar nummer vier heeft ze ten dele wel gehad. Bij overige stijlen zijn kleine jaagbanden aangebracht. Sommige schoren zijn met pen en gat verbonden, andere zijn gespijkerd (of hangen los).

De telmerken maken de zaak niet duidelijker. In het midden van de 19de eeuw zie je doorgaans merken die aan één kant werden ingehakt met een bijtel, waardoor een soort Romeins cijfer ontstond en aan de andere kant met een guts, waardoor een soort rondje ontstaan *(122,123)*. Het eerste gebint krijgt dan een **I** en een ***o***, het tweede een **II** en een ***oo***, het derde **III** en ***ooo***, enzovoort.

Bij Drogterweg 13 zijn de telmerken telkens te vinden op de achterzijde van de staanders bij de aanhechting van de jaagbanden en op de jaagbanden zelf. Van een kloppende reeks is echter geen sprake. Het eerste gebint heeft aan de zuidkant zowel een **I** als een **II** en aan de noordkant een ***o***; bij het tweede gebint kon alleen aan de noordkant een ***oo*** worden ontdekt; het derde gebint heeft een **IIII** en een ***ooo***; op het vierde zijn geen telmerken zichtbaar; het vijfde gebint heeft een **V** en een ***oooo***; op het zesde gebint ontbreken de telmerken weer; het zevende heeft aan de zuidkant een **II** en aan de noordkant een **I**. Op het achtste 'gebint' is weer niets te zien *(138a).*

De *gebintplaten*, de balken die de gebinten bovenlangs verbinden in de lengterichting van de boerderij, beginnen ter hoogte van de brandmuur. Daar steunen ze op middels een verticaal geplaatst balkje. Verder vertonen de gebintplaten op diverse plaatsen een las, bijvoorbeeld vóór het zevende gebint aan beide kanten. Na de achtste 'gebintstijl' zijn ze nogmaals verlengd.

120.

120a.

121. Stijl zonder ankerbalk, korbeel of schoren, noordkant.

122 Gehakt telmerk aan de zuidkant.
123. Gegutst telmerk aan de noordkant.

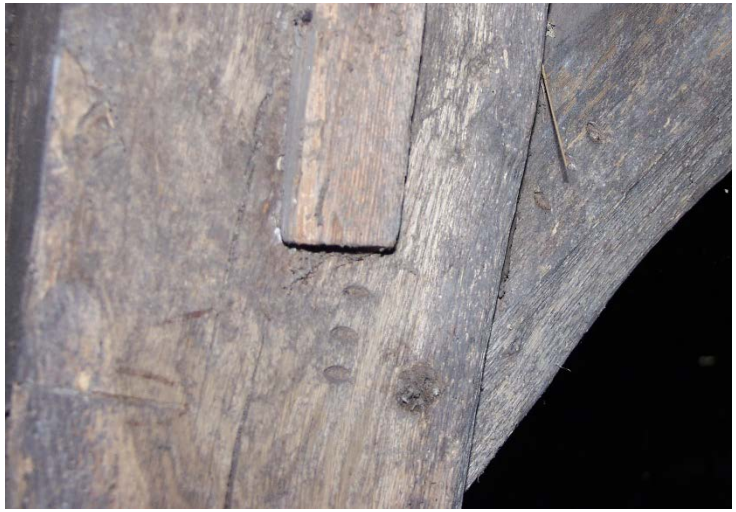

Dakconstructie

De dakconstructie bestaat uit *sporen* of *daksparren* van rondhout, waarvan een deel is gekantrecht en een deel niet. Boven het woongedeelte zijn ze zwaar uitgevoerd en liggen ze circa 90 cm van elkaar hart-op-hart. Ook de *sporenhouten* of *hanenbalken* zijn hier zwaar uitgevoerd en langer dan in het bedrijfsgedeelte. Aan de zuidzijde bezit het dak tevens een ronde gording met stut. In de nok zit een nokgording.

In het bedrijfsgedeelte zijn lichtere sporen gebruikt en is de hart-op-hart afstand iets geringer. Boven de kubbingen bevinden zich enkelvoudige sporen, maar van de gebintplaat tot aan de nok van het dak zijn ze telkens twee om twee geplaatst – met uitzondering van het 20ste-eeuwse dakgedeelte *(125)*. Halverwege zijn ronde gordingen aangebracht. In de nok zit een nokgording. Onder de hanenbalken bevinden zich lichtere en zwaardere exemplaren *(124)*. Sommige hebben grillige vormen en maken de indruk van eikenhout te zijn, maar dit viel niet te controleren.

124. .

125.

Interpretatie onderzoeksgegevens

Accent op de veeteelt

Drogterweg 13 is een typerend voorbeeld van een hallehuisboerderij met dwarsdeel en zijbaander. Dit type ontstond kort na het midden van de 18de eeuw en werd vooral in Zuidwest Drenthe en Noordwest Overijssel in de loop van de 19de eeuw de dominante vorm. De opkomst hing samen met het toenemende belang van de veeteelt in deze regio's ten koste van de akkerbouw. De behoefte aan hooiberging nam toe, terwijl de noodzaak van een grote dorsvloer juist verminderde.

Het dwarsdeel bezat een aantal voordelen ten opzichte van het oudere boerderijtype met een middenlangsdeel en achterbaander. Dankzij de zijbaander kon men op één of meerdere vakken van de deel hooi optasten zonder de inrit te blokkeren. Aanvankelijk werden boerderijen met een achterbaander omgebouwd tot exemplaren met een zijbaander, maar bij Drogterweg 13 was de zijbaander al direct gepland. Bij de bouw werd zelfs bewust een ankerbalk weggelaten om het hooi met nog meer gemak vanaf de grond hoog op te kunnen tasten.

Overigens verdween de akkerbouw niet geheel uit beeld; het was nog steeds een gemengd bedrijf. De slietenzolder die nog over een deel van de gebinten ligt, diende oorspronkelijk voor de opslag van het ongedorste graan. Ook de gebroeders Prins verbouwden haver, rogge en aardappels. Ze hadden twee Belgische trekpaarden, molken vijftien tot twintig koeien en hielden wat jongvee en varkens.

Het bouwjaar 1849 valt in een periode van hoogconjunctuur in de Nederlandse landbouw die volgde op een diepe crisis van tientallen jaren. Er viel weer een boterham te verdienen in het boerenbedrijf en dat zal, misschien nog wel meer dan de erfenis van zijn broer, voor Hendrik Jans Drogt de aanzet zijn geweest tot de bouw van een nieuw bedrijf. Waarschijnlijk was het de bedoeling dat zijn zoon het zou betrekken, want met zijn 72 jaar was hij zelf al behoorlijk op leeftijd.

Het pand werd met zorg en naar moderne eisen opgetrokken. Dat is onder meer te zien aan het verzorgde metselwerk met snijvoeg in de voorgevel. Het degelijk gemetselde rookkanaal en de brandmuur maakten het tot een brandveilig gebouw. De woonkamers waren licht en vielen goed te onderhouden. Tegelijk was men spaarzaam: men waagde zich niet aan uitbundige versiering, stelde zich tevreden met een lichte gebintconstructie en wat kon worden hergebruikt werd hergebruikt. Je wist immers maar nooit hoelang de voorspoed zou duren.

Die voorzichtigheid was niet voor niets, zo zou al enige decennia later blijken. Dat de boerderij niet werd gesloopt toen rond 1880 de verzuring van de Drogteres optrad, komt ongetwijfeld mede doordat dit destijds moderne bedrijf beter dan de meeste andere boerderijen van Drogt op de veeteelt was ingericht.

Dubbele bewoning?

Er zijn een aantal aspecten die suggereren dat het bouwwerk oorspronkelijk voor dubbele bewoning was bedoeld. Om te beginnen de twee spiegelbeeldige woonruimtes, elk met een eigen haard en bedstedewand. De groene kamer had aanvankelijk ook een eigen entree, die waarschijnlijk pas na 1900 werd dichtgezet. De sporen zijn duidelijk te zien in de buitengevel *(46).*

In de beschrijving werd al gewezen op de kleine maar opvallende verschillen in de interieurafwerking. Die kunnen te maken hebben met het gebruik als dagelijkse en als zondagse kamer, maar ze kunnen ook wijzen op een verschil in persoonlijke smaak van aparte huishoudens.

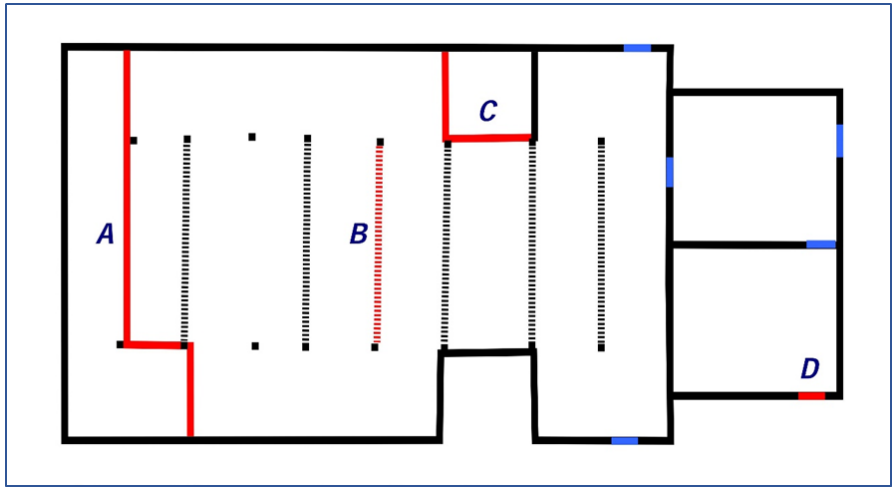

126. Drogterweg 13 belangrijke veranderingen:

A *Vermoedelijke verloop achtergevel tot ca. 1950*
B *Weggezaagde ankerbalk en korbelen*
C *Verdwenen zijbaander noordgevel*
D *Dichtgemetselde deuropening (lichtblauw: huidige toegangen)*

Verdwenen zijbaander

Nu kwam een dergelijke dubbele bewoning op zich vaak voor. Eén ruimte diende dan meestal voor het boerengezin en het andere voor de bejaarde (groot)ouders. Toch lijkt er hier nog iets anders aan de hand te zijn. Opvallend is namelijk dat zich aan de noordkant, tegenover de huidige zijbaander, een tweede baander heeft bevonden. Dat is te zien aan de duimen en duimgaten, bedoeld voor de gehengen van de baanderdeur, die zich in de noordelijke stijlen van gebinten twee en drie bevinden *(127, 129)*. Ook zien we er de inkepingen van de verdwenen bovendorpel van de baanderdeur. Bovendien is de scheidingsmuur tussen kelder/opkamer en koestal aan de noordgevel 'de hoek om' gemetseld en werden er vlechtingen aangebracht, waarvan er nog één behouden is gebleven *(130)*. Vlechtingen worden doorgaans niet aangetroffen in binnenmuren, dus dit geeft aan dat het hier om een voormalige buitenmuur gaat.

Boerderijen met twee zijbaanders komen vaker voor, maar gewoonlijk zitten ze aan dezelfde kant. Dat ze hier tegenover elkaar hebben gelegen, is bijzonder. Dat de baander niet pas later naar de huidige plek werd verplaatst, bewijzen de ontbrekende jaagbanden in zowel het zuidelijke als het noordelijke gebintvak. Bij zijbaanders was het gebruikelijk om die weg te laten in verband met het inrijden van de hoogbeladen hooiwagens. Er zijn geen aanwijzingen dat ze er eerder wel hebben gezeten *(131)*.

De nog bestaande baanderdeur heeft trouwens een hoge ouderdom en zou heel goed nog uit het bouwjaar kunnen dateren. Dat is te zien aan de onregelmatige beplanking en aan de indeling met een ongedeelde en een door tweeën gedeelde helft. Jongere baanderdeuren bezitten doorgaans een loopdeur – die hier dus ontbreekt.

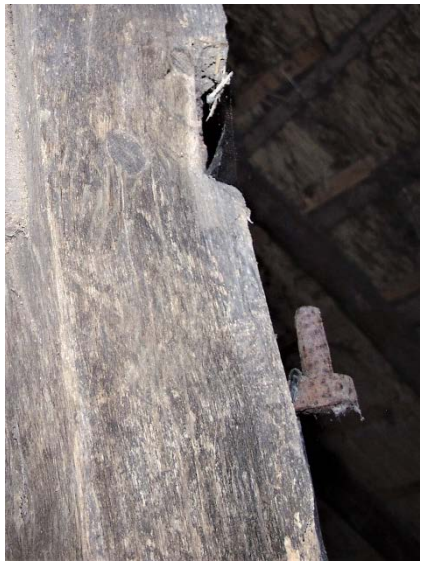

127. Duim en gat bovendorpel.

128. Gaten van verwijderde duimen

129. Duim en gat bovendorpel.

130. Vlechting in binnenmuur.

131. Jaagbanden ontbreken bewust in de baandersegmenten.

Verbouwing tot grupstal

Ergens in de jaren twintig of dertig – dat kan in 1937 zijn geweest maar ook daarvoor – werden de lage zijgevels van het bedrijfsgedeelte grondig aangepast. Zoals overal elders in Nederland moesten de onhygiënische potstallen, waarbij het vee langdurig in de eigen uitwerpselen stond, plaatsmaken door de veel modernere grupstal waar de mest in een goot – de grup – belandde en werd afgevoerd. Om dat afvoeren te vergemakkelijken werd doorgaans een groot aantal mestdeurtjes in de gevel aangebracht. Zo ook bij Drogterweg 13.

De verbouw vond plaats in twee fases. De noordgevel was het eerst aan de beurt, zo blijkt uit de getoogde gietijzeren stalraampjes en de smeedijzeren gehengen die gebruikt zijn voor zes van de zeven deurtjes *(27, 30)*. De muur zelf werd van een vormbaksteen opnieuw opgetrokken. Hetzelfde gebeurde vervolgens met de zuidgevel, waar deels oude handvormstenen hergebruikt zijn. De rechthoekige gietijzeren stalraampjes en machinaal vervaardigde gehengen van de mestdeurtjes wijzen op een iets latere bouwfase *(35, 36)*.

Merkwaardig genoeg werd de grupstal alleen aan de zuidkant daadwerkelijk gerealiseerd, aan de noordkant bleven de potstallen gehandhaafd. Gooide de crisis of de oorlog roet in het eten voor een beoogde uitbreiding van de melkveestapel?

Stalverlenging

Het laatste mestdeurtje in de zijgevels maakt al deel uit van een nog modernere uitbreiding, waarbij het stalgedeelte met een meter of vier werd verlengd. Het is verleidelijk daar de uitbreiding in te zien waarvoor in 1937 een vergunning werd verleend. Het gebruik van schokbetonnen stalraampjes werd echter pas gangbaar na de Tweede Wereldoorlog – wat deze uitbreiding in de jaren veertig of vijftig plaatst. De nieuwe achtermuur kreeg een halfsteens buitenmuur van een bezande machinale steen. Aan de binnenkant werd een halfsteensmuur opgeklampt van oude bakstenen, ongetwijfeld afkomstig van de oude achtergevel.

De uitbreiding is ook terug te zien in de sporenverdeling van het dak en verlenging van de gebintplaat *(131)*. In de grup van de koestal is bovendien nog een rijtje bakstenen van de fundering van de oude achtermuur te zien *(136)*. Wel is het vreemd dat als we de lijn van deze muur doortrekken, we iets achter het zevende gebint uitkomen. Dit zou betekenen dat het gebint buiten de rooilijn van de gevel zou hebben gestaan, wat erg onwaarschijnlijk is. Het kan zijn dat het gebint pas later aan de boerderij is toegevoegd. De afwijkende telmerken en jaagbanden en ook de las aan beide zijden in de gebintplaat sluiten dit niet uit.

Toch moeten zeker de eiken onderdelen ouder zijn dan circa 1950 toen de stalverlenging tot stand kwam. Een oplossing zou zijn dat zich nog een krimp – mogelijk met een soort baanderdeur – heeft bevonden ter plekke van de genoemde fundering. Zo'n constructie zien we bijvoorbeeld bij de boerderij Rheebruggen 8 te Ansen (zie hieronder). Maar het blijft gissen.

Ook is het een raadsel waarom Jan Prins bij de vernieuwing van het achterstuk aan de noordkant niet alsnog voor een extra grupstal koos, maar opnieuw voor een diepe potstal – uitermate ouderwets in deze tijd.

131a. Mogelijk heeft Drogterweg 13 op het eind van het stalgedeelte nog een krimp bezeten, zoals deze boerderij te Rheebruggen.

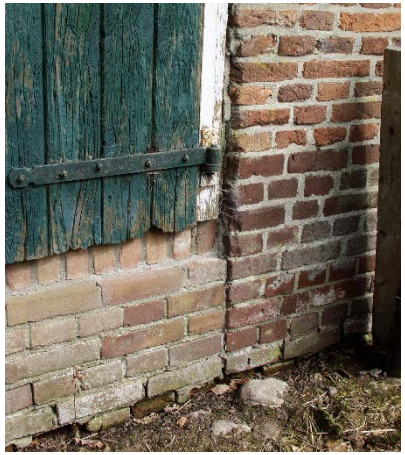

132. Bouwnaad zuidgevel.

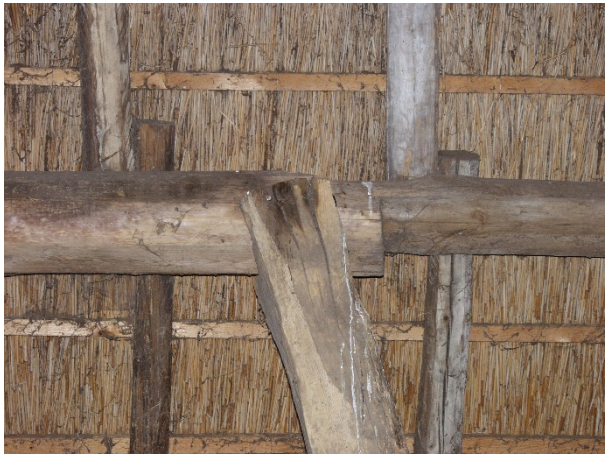

134. Verlenging gebintplaat zuidkant.

135. Verlenging gebintplaat noordkant.

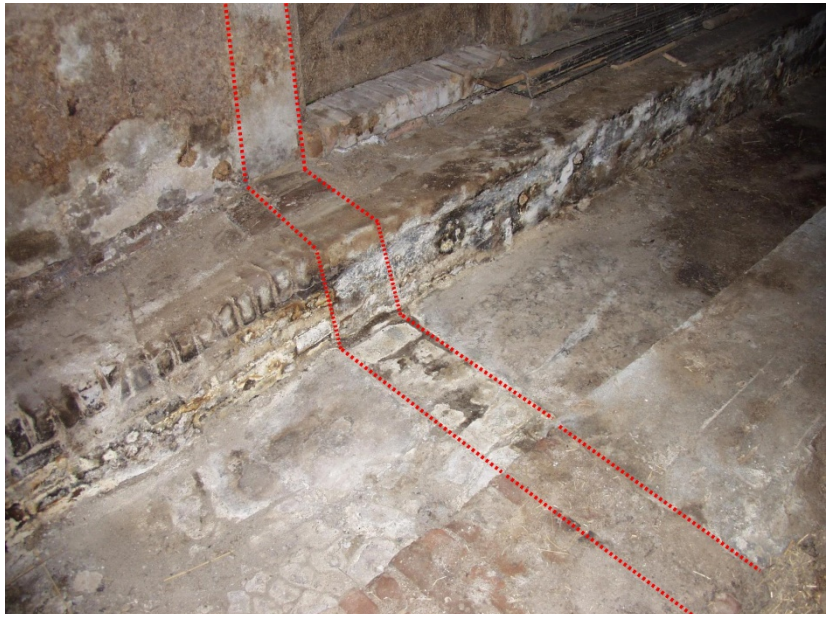

136. Oude fundering tekent zich af in grupstal.

137. Kop van de achtste stijl (zuidkant) met verminkt gat voor korbeel.

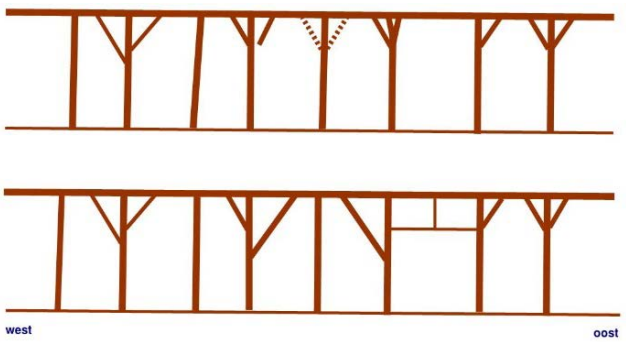

138

Gebintconstructie

In de opbouw van de gebintconstructie lijkt weinig systeem te zitten (zie boven). De staanders verschillen sterk in omvang. Sommige hebben liggers, andere niet. Bepaalde liggers zijn van eiken, andere van grenen. Enkele staanders bezitten zeer grote jaagbanden, andere hebben middelgrote of kleintjes en bij weer andere ontbreken ze geheel *(138)*. De ene keer zijn de jaagbanden met pen en gatverbinding verbonden, dan weer zijn ze gespijkerd - of ze hangen los.

Het is al met al duidelijk dat er ondanks de relatief jonge leeftijd heel wat aan de constructie is veranderd. Een indruk die bevestigd wordt door de weinig consistente telmerkenreeks *(138a).*

Een deel van het mysterie kan worden opgelost als we bedenken dat bepaalde eigenschappen bewust zo bij de bouw werden aangebracht. Genoemd is al het weglaten van de jaagbanden ter hoogte van de zijbaanders. Ook werd doelbewust de ankerbalk weggelaten bij het zesde gebint. Hier bevond zich namelijk de grondtas, waarbij het hooi vanaf de grond tot hoog aan toe werd opgetast. Zo'n ligger zat daarbij maar in de weg en dus werden er alleen stijlen aangebracht. Feitelijk was dit dus geen gebint, en dat verklaart meteen waarom deze staanders geen telmerken bezitten. Het hout was mogelijk afkomstig uit een oudere constructie, gezien de grote inkeping in de zuidelijke staander, die geen enkele functie vervult *(139)*.

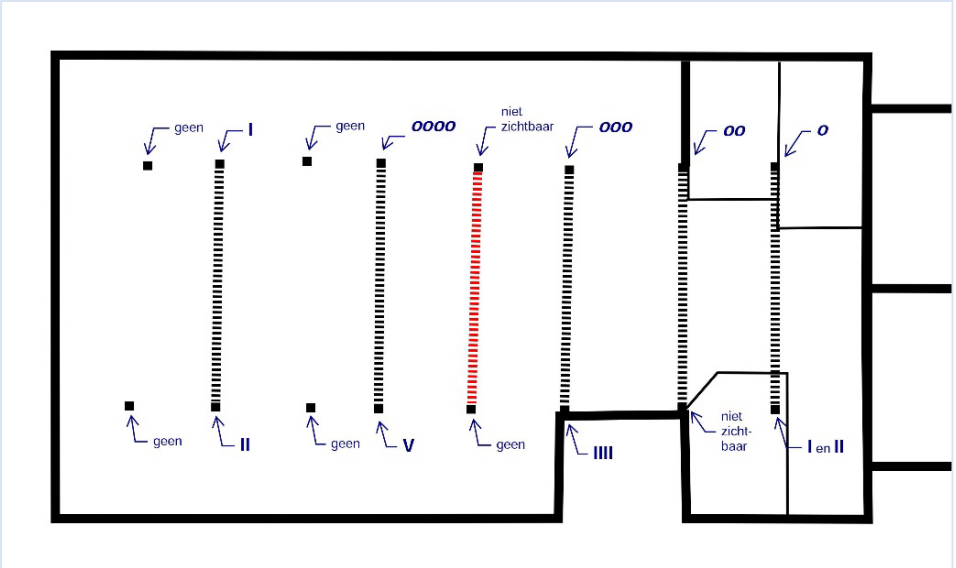

138a Drogterweg 13: telmerken gebintconstructie

139. De inkeping in staander zes (zuidkant) kan op hergebruik duiden.

Hergebruikt gebint?

Dat de stijlen van gebint nummer vier eveneens geen telmerken hebben, valt veel minder eenvoudig te verklaren. Hier was namelijk wél een ankerbalk aanwezig, die overduidelijk is weggezaagd. Bij beide staanders ontbreken bovendien de jaagbanden *(140)*. Aan de zuidkant waren de aangrenzende staanders drie en vijf in het bezit van overdreven grote jaagbanden *(140)*. Aan de noordkant blijkt de staander aan één kant geen gat voor de jaagband te hebben, terwijl de gebintplaat laat zien dat er wel een heeft gezeten die is afgezaagd. Aan de andere zijde heeft deze stijl echter twee gaten die voor jaagbanden bedoeld waren, terwijl de gebintplaat laat zien dat daarvan slechts één in gebruik was *(142)*.

Bij beide gebintstijlen valt op dat ze, anders dan de overige staanders, schuin zijn ingezaagd voor de inlaat van de (verdwenen) ankerbalk *(141)*. Het lijkt er dan ook op dat ook hier onderdelen van een oudere constructie zijn hergebruikt. Omdat oud eikenhout met de beitels van destijds nauwelijks te bewerken viel, en gaten voor nieuwe jaagbanden dus alleen met veel moeite konden worden gemaakt, koos de timmerman klaarblijkelijk voor andere oplossingen.

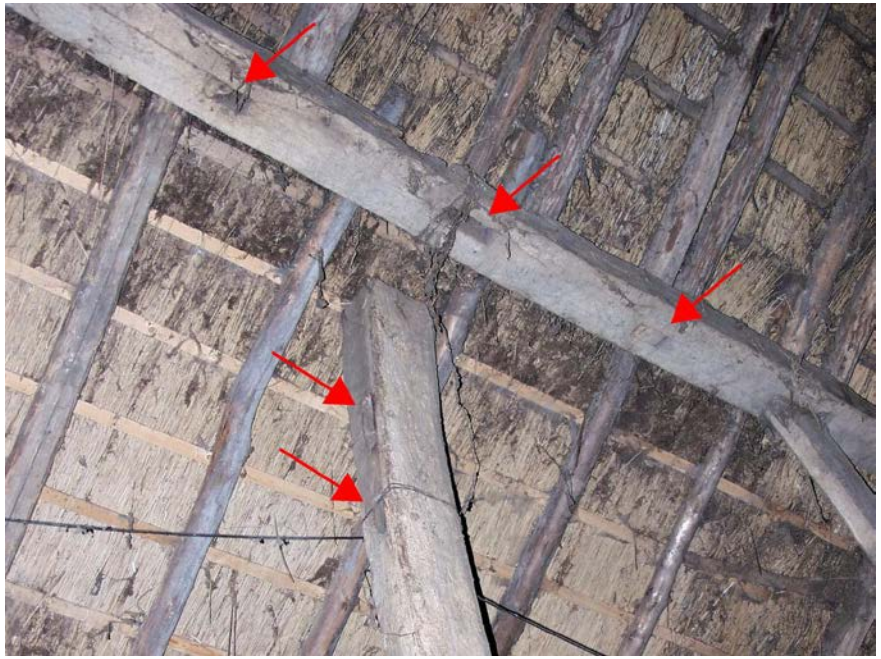

140. De staander van Het 'hergebruikte gebint' aan de zuidkant, tussen de buurstaanders met extreem lange jaagbanden,

141. Gat voor de ankerbalk in de tegenovergelegen staander.

142 Diezelfde (losgeraakte) staander met de gaten voor de jachtbanden. Links heeft deze stijl twee van de gaten, rechts geen.

Afgezaagde onderdelen

Ook het achtste gebintvak bezit geen werkelijk gebint. Hier zijn enkel staanders aangebracht ter ondersteuning van het laatste stuk van de oude gebintplaat, waarna de 20ste-eeuwse stalverlening volgde *(134, 135)*. Oorspronkelijk werden deze uiteinden door de voormalige achtergevel gedragen. De kromme vorm en de restanten van het verbindingsgat voor een korbeel *(137)* verraden dat ze hoogstwaarschijnlijk werden vervaardigd uit de liggers van gebinten één en vier. Schaarste aan bouwhout vanwege de oorlogsjaren zou daarvoor een reden kunnen zijn geweest.

Bij gebint één werd de zuidelijke staander afgezaagd, blijkbaar om een nieuwe grenen ligger te kunnen plaatsen *(143)*. Er werd een zware stalen H-balk onder gehangen om een en ander op z'n plaats te houden. Gebint vier kreeg zijn ligger niet meer terug. Overigens zijn ook de ankerbalken van de liggers van gebintvak drie en zeven van grenenhout, maar die lijken tot de oorspronkelijke opzet te behoren. De afwijkende telmerken van gebint zeven vallen mogelijk te verklaren uit een andere systematiek die de timmerman hanteerde voor het gebint dat achter de grondtas kwam. Maar aangezien de schoren eveneens sterk afwijken van de rest, kan het ook gaan om een eerdere verlenging van het pand.

Een laatste vervanging tot slot, lijkt de noordelijke staander van het vijfde gebint te zijn. Daarbij werden de jaagbanden van het vervangen exemplaar losgezaagd, en aan het nieuwe vastgespijkerd. Dat al het gerommel aan de gebinten de constructie niet ten goede kwam, moet ook de eigenaars destijds niet zijn ontgaan, gezien de ijzeren trekstangen die op diverse plaatsen zijn aangebracht.

Uit de onderdelen die zijn overgebleven van de oorspronkelijke opzet komt naar voren dat de gebintconstructie nog traditioneel van opzet was. De meeste onderdelen zijn nog van eikenhout, al valt op dat er gebruik werd gemaakt van tamelijk lichte stammen (zwaar eikenhout was schaars geworden en dus duur). Opmerkelijk is verder dat veel staanders werden gefundeerd op veldkeien in een tijd dat gemetselde *stiepen* al lang gangbaar waren.

143. Een zware stalen profielbalk ontsiert de ligger van het eerste gebint. De ligger is zelf waarschijnlijk reeds een (grenen) vervanging van een ouder exemplaar. Ook het onderste deel van de stijl werd vervangen.

Oudste onderdelen

Terwijl het bedrijfsgedeelte dus in de eerste helft van de 20ste eeuw in etappes flink is aangepast, hebben het woongedeelte en de melkkamer, kelder en opkamer sinds 1849 slechts minimale wijzigingen ondergaan. De (vermoedelijke) toegangsdeur tot de groene kamer werd dichtgezet, de opkamer kreeg – al lang geleden – een raam en er is in een van de uitkubbingen wat herstelwerk verricht. Ook werden de zolderramen en het raam van het bovenlicht (dat oorspronkelijk een 6-ruits indeling of bijvoorbeeld een levensboom kan hebben bezeten) een keer vernieuwd. Intern zijn de aanpassingen nog bescheidener; de inmiddels ook alweer antieke meterkast springt nog het meest in het oog.

Het zou kunnen dat er bij de bouw niet alleen bij de constructie van het gebint maar ook in de voorgevel hergebruikte onderdelen zijn toegepast. In het midden van de 19de eeuw waren vensters met 6- en 4-ruits indelingen al heel gebruikelijk. Maar hier zien we nog een 15-ruits indeling op de begane grond en een 9-ruits indeling op de zolder. Ze horen thuis in het laatste kwart van de 18de en vroege 19de eeuw. Mogelijk werd in deze streek langer aan dit type vastgehouden. Maar het is zeker niet uitgesloten dat de vensters afkomstig waren van een ouder gebouw.

Kleurgebruik en behang

Volgens Jan Prins, een neef van de laatste bewoner, is er in de periode dat zijn ooms en grootouders er woonden (dus vanaf 1927) nog nooit een potje verf het huis binnengekomen. En dat lijkt niet overdreven. Uit onderliggende verflagen die hier en daar zichtbaar zijn, wordt duidelijk dat het kleurgebruik in de boerderij nog zeer dicht bij de originele kleurstelling uit de 19e eeuw ligt. Wel is het mogelijk dat de gele onderdelen oorspronkelijk gehouten waren – dus voorzien van een imitatie houtstructuur – een populaire bewerking in de 19de eeuw. Ook het gele behang zou overigens heel goed van rond 1927 kunnen stammen. Eronder zitten nog oudere lagen die uit interieurhistorisch oogpunt zeker aandacht verdienen.

143. diverse verflagen vouwblinden groene kamer.

Erf en erfindeling

Drentse boerderijen hadden een karakteristieke erfindeling, die bij Drogterweg 13 nog goed is terug te zien. Het deel dat aan woonhuis, keuken, opkamer en pompstraat grensde, was het domein van de boerin. Hier vond men doorgaans een boomgaard, moestuin, de huisweide en de *bleek*, een grasweide waar de was werd gedroogd en gebleekt. Bij de pompstraat of het immer nabijgelegen stookhok was vaak een plaatsje om gewassen melkemmers en dergelijke uit te laten lekken. In het stookhok, werd vooral veevoer bereid – uiteraard ook meestal een zaak van de vrouw. Verder naar achteren was de boer de baas op het erf. Hier was het dan ook meteen een stuk rommeliger en gold een minder vaste indeling.

Bij de inrit van de baander/ onderschoer ligt nog de authentieke keibestrating *(144)*. Geheel volgens het boekje zijn ook de drie knotlindes voor het huis *(145)*. Deze voorkwamen niet alleen dat de zon al te fel naar binnen scheen, maar de wijd uitwaaierende wortels van deze boom hielden bovendien de vloer droog. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze even oud als de boerderij.

144.

145.

Waardestelling

De belangrijkste monumentwaarde van Drogterweg 13 zich niet zozeer in de afzonderlijke onderdelen, maar in de uitzonderlijke gaafheid en afleesbaarheid van het geheel, dat wil zeggen: interieur, exterieur én erfindeling. Daarom is een waardestelling op onderdelen soms een wat hachelijke zaak – met name in het bedrijfsgedeelte.

Om enkele voorbeelden te geven: de paardenstal direct naast de entree is bepaald geen bouwkundig hoogstandje en verkeert in slechte staat van onderhoud. Maar het feit dat zo'n door de boer zelf gespijkerde stal, compleet met ruif en voerbak er überhaupt nog zit, op de originele plek direct naast de baander, is bijzonder genoeg. Iets dergelijks geldt voor de poepdoos, opgetrokken uit hergebruikte deuren. Aan dergelijke onderdelen een hoge monumentwaarde toekennen zou discutabel zijn, maar het is belangrijk zich te realiseren hoe bijzonder het is dat dergelijke ooit alledaagse elementen nog aanwezig zijn.

De gaafheid geldt helaas alleen in cultuurhistorische zin, want veel onderdelen bevinden zich in slechte staat. Dit maakt restauratie tot een grote uitdaging, want ingrepen ter vergroting van het wooncomfort en de praktische bruikbaarheid van de ruimtes, tasten dit oorspronkelijke karakter al heel snel aan.

Externe waardestelling

De externe of contextuele waardenstelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is ten opzichte van andere, soortgelijke bouwwerken. Als referentie nemen we de regio Zuidwest Drenthe, omdat het weinig zinvol is vergelijkingen te trekken met boerderijen in streken die een hele andere agrarische ontwikkeling kenden.

Cultuurhistorische waarden (gebruikshistorie): hoog

De hoge waarde dankt de boerderij om te beginnen aan het feit dat het een van de laatste overblijfselen is van het esgehucht Drogt en gebouwd werd door leden van een vooraanstaande boerenfamilie die ook elders in Zuidwolde en omgeving hun sporen hebben nagelaten.

De vroegere wijze van bewoning en gebruik is tot in de details afleesbaar. Doordat na circa 1950 geen moderniseringen meer hebben plaatsgevonden, is de agrarische ontwikkeling van een gemengd boerenbedrijf op de zandgronden tussen 1850 en 1950 letterlijk in één pand zichtbaar. Zo is in de noordbeuk nog de originele potstal aanwezig, terwijl de zuidelijke beuk een koestal met grup herbergt – een 'modernisering' die rond 1930 tot stand zal zijn gekomen.

De *low budget*-wijze, waarop de boerderij in de crisis-, oorlogs,- of vroege wederopbouwjaren verlengd werd, voegt een uniek – zij het constructief niet al te verstandig – element aan het gebruiksverhaal toe.

Architectuurhistorische waarden: gemiddeld tot hoog

Als dwarsdeeltype met zijbaander vertegenwoordigt het pand een latere vorm van het hallehuistype, die vooral in de 19de eeuw in zwang kwam en volgde op het oudere langsdeeltype met achterbaander. Zeldzaam is de dubbele, gespiegelde zijbaander die de boerderij ooit heeft bezeten.

De architectuur is sober en traditioneel en komt overeen met die van andere boerderijen uit deze periode en streek. De weinige uitgesproken details, bijvoorbeeld aan de voordeur en de schouwmantels, zijn landelijke interpretaties van het destijds heersende neoclassicisme en de biedermeierstijl. Enigszins uit de toon vallen de raamvensters van het woongedeelte. Met hun 9- en 15-ruits indelingen horen ze thuis in een wat vroegere periode (late 18de eeuw, vroege 19de eeuw).

Het kleurgebruik past geheel in de 19de-eeuw en stamt dan ook waarschijnlijk nog grotendeels uit die tijd.

Situerings- en ensemblewaarde: hoog

Beeldbepalend is de ligging van het pand op het traditioneel ingedeelde, ruime erf bij een kruispunt van onverharde wegen aan de rand van de glooiende Drogter Es. Langs de paden bevinden zich hier en daar zware bomen. Ook in de aangrenzende landbouwpercelen zijn houtwallen en bossages aanwezig alsook stukjes bos die de houtaanplant na de 'ziekte der Drenstche essen' markeren. Samen met nummer 15 en 17 vormt het pand de enige overgebleven historische bebouwing van het voormalige esdorp Drogt.

Met deze buurboerderijen is Drogterweg 13 op de Cultuurhistorische Waardenkaart van gemeente De Wolden aangemerkt als 'overige waardevolle bouwkunst met een zeer hoge waarde'. Het drietal ligt in een fraai cultuurlandschap waarvan de waarde opvallend genoeg slechts is geclassificeerd als gemiddeld en laag. De vele fietsers en wandelaars die hier voorbij komen, zullen daar vermoedelijk anders over denken.

Zeldzaamheid: gemiddeld
Authenticiteit /gaafheid: buitengewoon

Eigenlijk is Drogterweg 13 een doodnormale Drentse boerderij. Dit type met zijbaander was in Zuidwest-Drenthe en ook Noordwest-Overijssel wijdverbreid. Ook nu zijn er nog vrij veel van dergelijke boerderijen overgebleven. De meeste zijn echter grondig verbouwd tot woonboerderij en vaak was voordien het bedrijfsgedeelte al flink aangepast aan destijds moderne agrarische eisen.

De bijzonderheid zit hem dan ook in de uitzonderlijke gaafheid van het gebouw. Vrijwel alle elementen die in de 19de en vroege 20ste eeuw deel uitmaakten van een boerenbedrijf op de Drentse zandgronden zijn in bijna ongewijzigde staat overgeleverd. Bovendien werden ze vrij recentelijk nog daadwerkelijk gebruikt.

Slechts enkele min of meer vergelijkbare boerderijen bezitten een monumentale status. In de gemeente De Wolden zijn dat: Dokter Larijweg 86 te Ruinerwold, Pieperij 7 te Veeningen en Rabbinge 7 te Zuidwolde (provinciale monumenten) en Dwingelerweg 9 en 25 te Ansen, Smeestraat 12 te Ruinen en Veeningen 10 te Veeningen (rijksmonumenten). Met elk van die panden kan Drogterweg 13 de vergelijking glansrijk doorstaan.

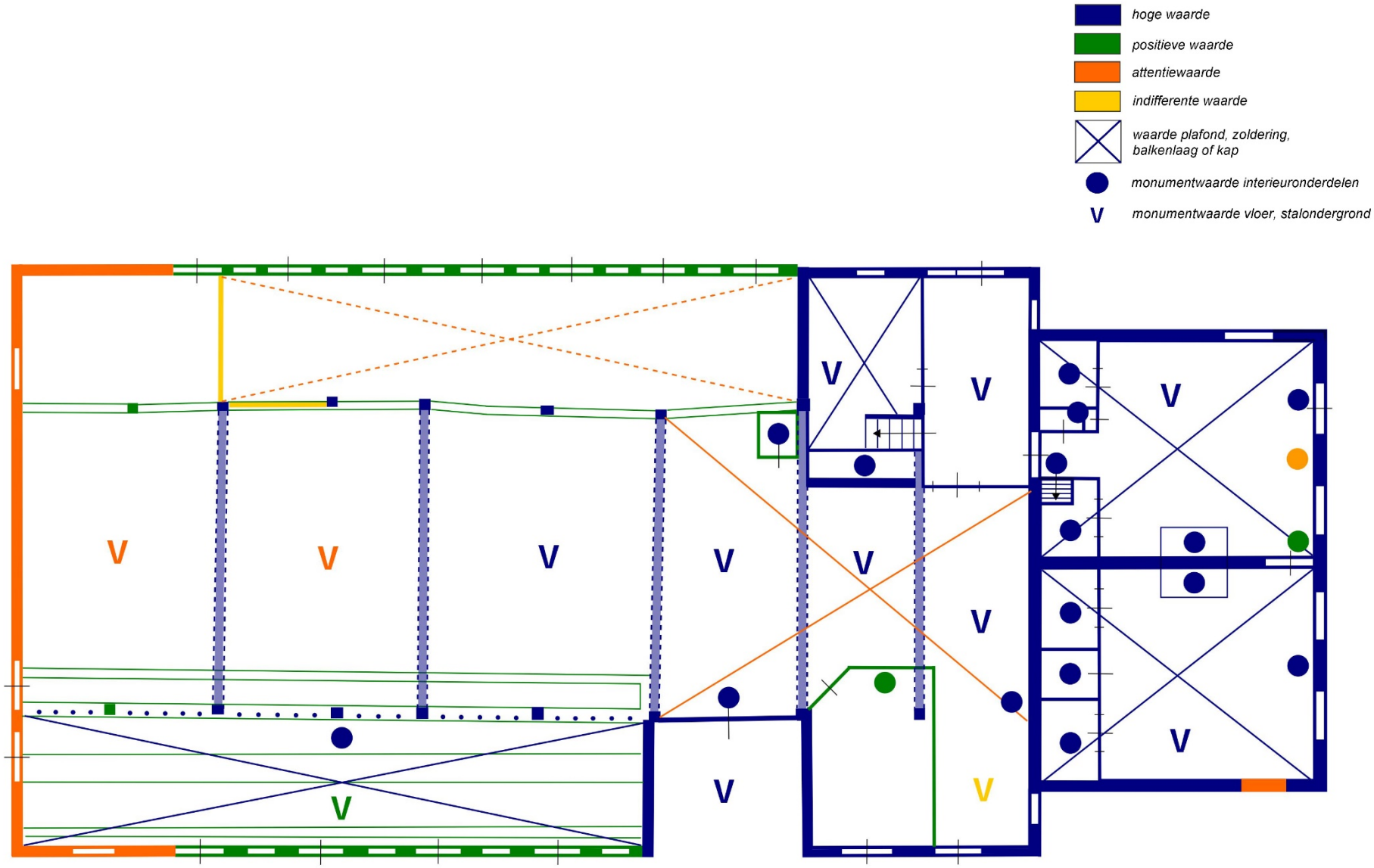
hoge waarde
positieve waarde
attentiewaarde
indifferente waarde
waarde plafond, zoldering, balkenlaag of kap
monumentwaarde interieuronderdelen
V monumentwaarde vloer, stalondergrond

Interne waardestelling

De interne waardestelling kent waarden toe op de verschillende onderdelen van het pand. Bij deze waardenstelling worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het gebouw en zijn bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Alle beschermenswaardige onderdelen die voor de afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Attentiewaarde (oranje)

Overige onderdelen die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk. In sommige gevallen kan hergebruik van onderdelen een suggestie zijn.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk. Tevens verstorende elementen.

Buitengevels

HW alle gevels en vensters woongedeelte (m.u.v. het dichtgezette gedeelte); gevels en vensters uitkubbingen (m.u.v. slecht herstelwerk); gevels en vensters ter hoogte van melkkamer, opkamer en kelder; gevel ter hoogte van pompstraat en paardenstal; gevels baander en baanderdeur; hang- en sluitwerk in deze gedeeltes

PW vensters pompstraat en paardenstal; gevels, vensters (mestdeurtjes) en stalraampjes bij de koe- en potstalgedeelten met uitzondering van de laatste vier meters (het jaren vijftig gedeelte); hang- en sluitwerk in deze gedeeltes

AW achtergevel; staldeur- en hooiluikvensters, de laatste vier meter van de zijgevels, betonnen stalramen; dichtgezette deuropening woongedeelte

IW geen

Woongedeelte

HW bedstede- en kastenwanden (in- en extern); ingebouwde zoldertrap; haardplaatsen, deuren en deurvensters; raamvensters met schuiframen en vouwblinden; vloeren; plafonds; spieraampjes; lijsten lambrisering gele kamer; beschilderingen (biesjes); kleurgebruik op alle direct zichtbare onderdelen; hang en sluitwerk

PW vintage meterkast, bakelieten lichtschakelaars; het minder expliciete kleurgebruik binnenin de bedstedes en kasten.

AW behang gele kamer

IW behang groene kamer; bestrating onderin bedstedes

Melkkamer, opkamer, kelder

HW beschotwanden met deuren; alle deur- en raamvensters; kelder en keldertrap; restanten opkamertrapje, estrikenvloeren melkkamer en kelder; vloer, wanden en plafond opkamer; plafond melkkamer; kleurgebruik houtwerk (ossenbloedrood); hang- en sluitwerk

PW witgekalkte muren met zwarte (teer)band; stallamp

AW geen

IW gasmeter (verstorend op deze plek)

Bedrijfsgedeelte

HW brandmuur; pomp pompstraat; leemvloer; keibestrating en drempel baander; baanderdeur en zoldering underschoer; 'werktafel' bovenop keldermuur; ree met stalpalen; hildezolder

PW paardenstal; gemak met poepdoos; koestal met kruigang, grup en voergang; slietenzolder

AW vloer hooitas (kan intacte leemvloer onder zitten); potstallen; restanten hildezolder boven potstal

IW betonklinkers pompstraat (mogelijk waardevollere vloer eronder); vloeren paardenstal en potstallen (daar is in feite geen vloer); schotten in potstal

Constructie, zolder en dak

HW gebinten, staanders, korbelen, schoren en gebintplaat tot en met het zevende segment; volledige dakconstructie; rieten kap; schoorsteen (op zolder en extern); oelebord

PW staanders en verlengde gebintplaat achtste segment

AW gietijzeren dakraampjes

IW stalen profielbalk onder eerste gebint (verstorend)

Bijgebouwen, erf

stookhok, knotlindes voor het huis, keibestrating

PW herkenbare erfindeling met boomgaard, bleek, huisweides

AW grondmuren van verdwenen potstal

IW opslagloods bij entree

Aanbevelingen

Door jarenlange verwaarlozing kan de schade aan oude panden er soms erger uit ziet dan zij feitelijk is. Veel monumentale onderdelen die nu reddeloos verloren lijken te zijn, vallen nog te restaureren, maar dit is specialistisch werk, waarbij de juiste materialen en technieken van cruciaal belang zijn.

Daarom zou het tot aanbeveling strekken een constructie- en schadeanalyse van Drogterweg 13 te laten verrichten, waarbij tevens suggesties worden gedaan voor materiaalgebruik en hersteltechnieken.

In het pand bevinden zich nog nagenoeg gave verflagen van hoge ouderdom. Kleurhistorisch onderzoek wordt aanbevolen om meer te weten te komen over de gebruikte verf en de ouderdom. Ook kan daarbij gekeken worden hoe de verflagen kunnen worden gereinigd en op verantwoorde wijze hersteld.

De grondslagen van de verdwenen potstal kunnen een historisch verantwoord uitgangspunt vormen voor een eventuele nieuwe schuur of een ander bijgebouw. Het kan zinvol zijn te proberen beeldmateriaal van deze schuur boven tafel te krijgen, bijvoorbeeld bij mensen uit de buurt of bij familie van de laatste bewoners.

De (lemen) deelvloer heeft een hoge monumentwaarde, maar tegelijk is dit een onderdeel waarvan het behoud arbitrair is. Nader onderzoek van met name het vloeroppervlak onder de grondtas kan zinvol zijn.

Literatuur

G. Berends. *Historische houtconstructies in Nederland.* Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Arnhem, 1999.

B. Boivin, C, van der Veen. *Drents boer-boek. 7000 jaar boerderij en landschap.* Stichting het Drents Landschap. Assen, 2003.

P. Bot. *Vademecum. Historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur.* Nederlands Openluchtmuseum. Alphen aan de Maas, 2009.

P. van Cruyningen e.a. *Het boerderijen boek*. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Zwolle, 2003.

E.J. Haslinghuis, H. Janse. *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie.* Leiden, 2001.

L. de Jong. *De Drentse Boerderij.* Assen, 1979.

L.J. Keunen, M. van der Heide, S.R. Beute MA. *Waar veen en zand elkaar ontmoeten; een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente De Wolden.* 2013

H. Siemes. *Boeren van toen*. Baarn, 2006.

Noten

[1] E. Houting, K.R. de Poel, J van der Vaart, J. Brederode, H. Visser (1981) *Brinkenboek. Een verkenning van de brinken in Drenthe*, pag. 206, 266.
[2] L.J. Keunen, M. van der Heide, S.R. Beute MA (2013) *Waar veen en zand elkaar ontmoeten; een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente De Wolden*, pag. 77 en 90. Zie ook: www.geheugenvandrenthe.nl/es
[3] Op 4 april 2016 verkregen van www.webringreestdal.nl/historie/zuidwolde.html#rook
[4] Mededeling van de heer De Boer van het gemeentearchief De Wolden.